

L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1806

6 . del Kiøbenhavn til Jylland til Kiøbenhavn

Stednavne mærket med gult kan ses på Google Maps [klik her](#)

For nogle Aar siden gjorde jeg en Søe Reise fra Kiøbenhavn til Jylland, og optegnede alle forekommende Seeværdigheder, kun den Gang var det egentlig Oeconomiske ikke saa meget mit Fag, men dog, for nu at opfylde de Mangler, som min Journal i den Henseende havde, har jeg siden corresponderet med endeel agtbare Venner i Jylland og saaledes her tilføjet de Oplysninger, de have givet mig over adskilligt i Landvæsenet, desuden har jeg paa enkelte Steder afbenyttet mig nogle tidligere Efterretninger, der ere deels i Tryk, deels i Haandskrift, om de af Jyllands Egne ved Limfjorden, hvorigiennem jeg den Gang passerede.

Med en Aalborg Skipper, som i Kiøbenhavn havde udsolgt sin Ladning tørre Fiskevare, betingede jeg mig at sejle til Hans Hiemstand, min Kuffert var kommet ombord, Skibet var lagt ud af Bommen og kun ventede paa Vind - jeg fik Bud, at han var sejlferdig, og hastede betids om Morgen til Toldboden. Jeg samledes ved Bolværket med endeel andre Passagerer for at gaae ned i Baaden, men vi tøvede noget efter Skipperen, som endnu var i Byen, endelig kom han, og da han spurgte om alle vore Passer, mærkede jeg med stor Forlegenhed at mit endnu var i mit Logement i Lavendelstræde, og erindrede nøie at have lagt det i Vinduet for ikke at glemme det. Skipperen og de andre vilde ikke bide efter mig, men da det næsten var Vindstille saa haabede jeg, de ikke saa hastig kunde lette Anker. Jeg løb, og inden 3/4 Time var jeg igjen tilbage paa Toldboden, jeg fik en Baad, den jeg dyrt maatte betale, var svedig som en Kanehest, og naaede Skibet paa Rheden inden Sejlene bleve hidsede, men maatte strax legge mig i en Køje, fordi jeg var udmattet ved Gallopering efter det forglemte Pas, dog, jeg kunde gjerne have gaaet med jævne Skridt, the ingen af Sejlene vilde lystre formedelst ganske Blikstille, og vi kom neppe et Bøssekuud frem i en heel Time. Siden luftede det noget, men vi kom ej længere end til en liden Landsbye ved Standbredden: Snekkersteen, hvor vi kastede Anker og gik alle i Land, i alt 25 Passagerer, hvoriblant var en jydske Præst, et Par Studenter, tre Fruentimmer, en fremmed Kapitein, aatte Landsoldatter, nogle Professionister, Prangere o. s. v.

Snekkersteen er egentlig et Fiskerleje, der er et anseelig stort Giestgiverhuus, som har megen Søgning. Vi promenerede i de skønne omliggende Skove, der vrimler af Hiorte og Raadyr, hvorfor man hele Natten hørte Tuden af Horn, hvori Hyrderne jævnlig stode, for at skrække Dyrene bort fra Kornageren. Omegnen er meget behagelig og Situationen i sit Slags saare skøn og fortryllende, da man seer ud over Sundet til Stederne i Skaane, seer de mange større og mindre Skibe, hvoraf her laae 119 for Modvind, ligesom vi. Hele Sejladsen fra Kiøbenhavn hertil er særdeles fortryllende, især i saa stille Vejr, da man øjner al den Mangfoldighed af Slotte, Lyststeder, Haver, Skove, Brinker, Kornmarker, dejlige Enge, Vandløb, Herregaarde, eenlige Steder o. s. v. paa Strandkysten, som man bestandig har paa venstre Haand, og paa høire den utallige Skare af kommende og gaaende Skibe.

Dagen efter lettede de fleste Sejlere Anker, vi ligeledes, da Vinden gik noget sydlig og passerede det majestætiske Cronborg, hvor vi maatte stryge Sejl og Hidse begge Flagene. Her øjnede vi atter mange Steder, Gaarde, Byer og Fiskerlejer, især Hornbek og Gilleleje paa Sællands Kyst. Vor Sejlads gik meget jevnfærdigen formedelst den svage Vind, og vi fordrevede Tiden i Kahytten og paa Dækket med Anekdoter, Tobak, Spise og Drikke til henimod Aftenen, da vi langt borte kunde skimte Lesøe, som Skipperen sagde var intet got Tegn.

L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1806

6 . del Kiøbenhavn til Jylland til Kiøbenhavn

Solen var neddalet i en flammende Ildskye, det blev Blikstille, alle Sejlene slappedes, do ingen Luftning kunde udfylde dem. Havet var en klar jævn Flade, vi laae næsten ubevægeligen, men snart graanedet det i Øster, de sorte Skyer trak meer sammen, smaae Lynglimt gnistrede frem fra forskjellige Kanter paa Horisonten, en huul Surren lod sig høre i en lang Frastand, enkelte Tordenbulder begyndte, og større, græsselige fuldendte Scenen. Lynilden og Skralden tiltog immer, Vinden rejste sig, Bølgerne fraadede og en Storm af Sydvest satte Havet i en gyselig Bevægelse, alle Sejlene mattes surres, vi dreve for en lille Fok: Lynild, Torden, en rasende Storm og Nattens Mørke omringede os. Vi hoppede ned og op som i en Gynge. Roret vilde ikke mere lystre, Kompasset misviiste, eller man formodede Misviisningen ved enhver Lynstraale, Alle bleve søesyge, selv Skipperen og andre med Havet bevante Folk fik Ont og maatte søge Rummet, kun Styrmanden, den fremmede Kaptain og nogle Matroser holdte sig karske - og Vel! at de ikke ogsaa bleve syge, thi ellers havde det seet farligt ud med Skib, Ladning og os Alle. Bestemte til Aalborg skulde vi have Lesøe langt paa høire Haand, men den sydlige Vind drev os. Skibet kunde ikke styres, vi stræbte kun at holde den aabne Søe, befrygtende skiulte Revler og Sandskiær, men i Dagningen (det var i Julii Maaned) havde vi denne Øe paa venstre Haand. Vi saae det var umueligt at krydse op imod Stormen til Liimfjordens Aabning, matte derfor med megen Nøje søge nærmest Havn og Ankerleje i Fladstrand.

Hvad det er at være i Havsnød, det kan ingen forestille sig uden den Forsøgte. Skibets Planker knage, Master og Tougværk rasle, tude og buldre. Bølgerne skumme op over Skibsskroget, her ligger paa Siden, Matroserne ere tause, de bande ikke, Passagererne ere søesyge og se vemodig paa hinanden uden at tale. I Kahytten er der utaaligt at opholde sig, naar et Vomitiv efter det andet forpester det indskrænkede Rum. I Lasten er det ligesaa slemt, ja værre da de simplere Rejsende der maae opholde sig, og hvor det i Angestens Øjeblik gaaer fra begge Ender paa slige Søesyge, ja endnu, naar man hører at Skibsfolkene synder Psalmer og lydigen opremser Bønner, endnu meer har man da Grund til at troe, at det er Alvor med den Fare som

L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1806

6 . del Kiøbenhavn til Jylland til Kiøbenhavn

befrygtes og som man er usikker om at kunne afværge med al Forsigtighed og Søemands Konst, saa jeg kan sige, at jeg vel i Førstningen maatte kaste op som alle andre, at jeg siden var bange for at drukne, strande, knuses af Skibsvraget, eller og blive en anden Robinson, om jeg paa en Planke skulde drives ud i rum Søe, men Lugten og Stanken i Kahytten var mig dog det værste af alt, paa Dækket maatte og torde jeg ej komme imedens Natten vedvarede, af Frygt for at udslingre, men ved Dagens Grye, søgte jeg gladelig op, for at befries fra de mestiske Dunster i et friere Lufttræk - men at strande paa Lesøe, som Skibsfolkene frygtede for, syntes mig dog at være et mindre Onde, end Skibets Kantring eller Adsplittelse i den aabne Søe.

Fladstrand (Frederikshavn) er en liden Bye med en kiøn, dog ikke stor Fæstning. De fleste Indvaanere leve af Skibsfart og Fiskerie, dog ere der Kiøbmand, Professionister, Kongl. Toldbetientere, Lotser og adskillige andre Boende, da Levemaaden og Fødevarer just ikke ere saa kostbare. Borgerne ere giæstfrie og godværdige, af jævne Sæder og vindskibelige. Byen indeholder omtrent 360 Mennesker og en 90 Vaaninger. Den har ingen Øvrighed, men sorterer under Hjørring, som begge bare have en fælles Byefoged.

Der er kun 2 Gader, hvis Huse for største Deel ere simple med Straaetag, nogle ogsaa kiønne med Tegltag, en Skandse med Volde ligger Norden for, og Fæstningen med Kommandantens Bolig Sønden for Byen, her garnisonerer 50 Mand, der har Barakker, Amunitionshuse og andre Fornødenheder inden for Voldene. Kastellet selv ligger paa en Øe, med et lavt Taarn, der har 3 Stakgaule. Bag om Byen ligger nogle Agre og 2 smaa Søer og langt uden for disse Kirken paa en høi Banke, saa den kan sees i lang Frastand, og tiener til Sømærke, den har intet Taarn, men Klokkerne hænge i et Træestellads uden for.

Havnen er god og sikker - ja sikker endog i Krigstider ved Kastellets Nærbeliggenhed, derfor gaaer Posten her, fra over til Norge i Ufreds Tider, ligesom nogle af vore Konger have benyttet sig af denne kortere Overfart. Nede ved havnen er en god Kilde, hvis Vand overtræffer alt andet i Byen, der synes at være noget Brakt.

Her er et betydeligt Fiskerie, der sætter mange Hænder i Arbeide, da man fanger forskellige Sorter Flynder, Torsk, Nokker, Kuller, Tunge, Stader, Hummer, Krabber o. s. v. - ja endog skønne Østers, dog ikke store men velmagende. Af disse ting tørres det meeste til Udførsel, som en saare vigtig Næringsgreen. Af den Mængde Tang der opdrives, veed Indvaanaerne at tilberede Salt og at tage en Slags Lud til deres Fiskes Saltning.

Da vinden var endnu bestandig fyldig og Skiber behøvede desuden nogen Reparation, saa blev Tiden os saare lang i Fladstrand, den fremmede engelske Kapitain besluttede at kiøre til Skagen, i Haab om, derfra lettere at kunne finde Leilighed til sit Hiem, og da Vognen igien skulde her tilbage, saa fik jeg Kyst at ledsage ham derhen, især da vi vare blevne Venner fordi vor Tænkemaade sympatiserede. Han var en Mand af mange Kundskaber, havde sin Nations store Fuldkommendeheder, men kun meget faa af dens Mangler og Feil. Jeg havde min Moroe af ham paa denne 4 Miiles Reise til Skagen. Vi havde det store Hav bestandig paa højre Haand, kom forbi nogle Herregaarde, Kirker og enlige Gaarde, samt høie Skaldede Sand Banker.

L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1806

6 . del Kiøbenhavn til Jylland til Kiøbenhavn

Fladstrand 1769

Fladstrand 1799

L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1806

6 . del Kiøbenhavn til Jylland til Kiøbenhavn

Skagen før 1850

Skagen, en Kiøbstad paa den yderste Pynt af Jylland imod Norge, lige over for, hvis Sund imellem disse Lande er 14 Mile bredt. Byen har ingen egentlige Gader, da Husene ligge et godt Stykke fra Hinanden, og Vaaningerne maae undertiden flyttes længere ind formedelst Havets Tilvext eller Flyvesandets Dynger. De fleste ere Straaedækkede, nogle faae Teglhængte og ere kun smaae og lave. Her er 1 Byfoged, 2 Præster, 6 Kiøbmænd, endeel Professionister og Skippere, samt mange Fiskere, hvilke tilhobe udgjør omtrent 600 Personer.

Sommeraften

L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1806

6 . del Kiøbenhavn til Jylland til Kiøbenhavn

Fyr Taarnet uden for Skagen skal være 28 Alen høit, er noget spids opad og omtrent 20 Alen i Runding. Øverst oppe er en Ildpande og et Jerngitter, hvor Kullene ophidses og antændes hver Aften, hvis Blus kan sees 6 - 8 Søe Miil bort af de Seilende, for at vogte sig for de lange farlige udflydende Sand Revler, hvorpaa der dog skeer saa mange Strandinger og Søeskader, naar Fyret enten ikke kan sees, eller Stroemen driver Skibene med Magt paa Sandbankerne. Ildpanden til Kullene er af bornholmske og desuden en anden Sort Steen, der kan taale den stærke Hede tilligemed Veirligets Indflydelse, og skal være overmaade godt indrettet, det skal ialt have kostet 5000 Rd. Fyr Inspekturen boer tæt ved Taarnet i et smukt Huus med 2 Fløjbygninger og har 300 Rd. i Løn.

Kirken ligger langt uden for Byen, jeg saa den ikke men kun de 2 smaa Kapeller i Østerbye og Gammelbye, som havde et tarveligt Udseende. I Wiborgs Priisskrift om Sandflugtens Dæmpning, sider der, at Skagen Kirke er yderlig brøstfældig 1794, tildeels foranlediget af Sandflugten, og ønskes at den matte nedbrydes til Bortsælgelse og disse Penge anvendes til Kapellernes Vedligeholdelse, da de ligge mere beqvemme for Borgerne end Kirken, som er saa langt borte og meget forfalden.

Her er ingen Træer og Haver, thi paa de usle Hyld og Piil, som enkelte Steder findes ved Digerne, have de skarpe Vinde afsvedet Bladene, og i smaae Haver sees vel Kiøkken Urter, men kun i maadelig Vext. Noget Tørv og strandet Vrag er det eneste Ildebrændsel som haves.

I hvor ringe end Skagen anses, saa er dog dens Handel ikke ubetydelig. Kiøbmændene have paa et Aar udført af Landets Produkter til Norge, for 1600 Rd. til Sælland for 7000, hvorfra den halve Sum er blot for Flyndre, til Jylland for 2100 Rd. o. s. v. Til Lybek alene er udsendt den ene Aartikkel: Flyndre for 400 Rd. og Rav til Kiøbenhavn for 71 Rd., samlet ved Vesterhavet - men iblandt de indførte Vare er kun 3 Favne Brænde til hele Staden. Man siger, at der i Skagen drikkes kun lidt Brændeviin, i Forhold til andre Steder af lige Folkemængde, men desto mere Kaffe, endskiøndt der er dyr, og koster næsten $\frac{1}{2}$ deel mere end i Hovedstaden, dog naar Olavii Sætning er gieldende, hvorefter en Potte Brændeviin i Skagen koster 2pz, som kun holdt en Halv Grad i Styrke, saa er der ej heller meget tillokkende ved at nyde denne usle Finkel Jokum. For Resten leve Indvaanerne meget tarveligt og kjende kun saare lidet til Luxus eller Yppighed. Endog Hvedebrød kan ikke just faaes hver Dag i Byen, men kun paa visse Dage.

Der strande jevnlig mange Skibe paa begge Sider af den spidse Odde, hvorpaa især Fyr Taarnet er beliggende, og Anstalterne skal nu være bedre og menneskkjeligere end i fordums Dage, da endog endeel Gods, Folk og undertiden Skibe selv reddes, hvorpaa man har flere Exempler

L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1806

6 . del Kiøbenhavn til Jylland til Kiøbenhavn

Michael Ancher i 1894, og det hedder "Den druknede".

Byens vigtigste Ildebrændsel er Marktørven, som findes ved Strandkanten ellers og Hede og Mose Tørv, og nogle Læs Lyng, der hentes længere borte, saa endeel virkelig lider Mangel for denne vigtige Artikel.

Borgernes Moralitet skal være meget god - ingen Spille eller Drikkehuse, ingen Slagsmaal, ingen Løstgighed eller Tyverie har her synderlig Sted, endskiøndt man sielden lukker eller laaser sine Ting, saa stieles de dog ikke - de fleste ere fredelige og enige, saa at ingen Prokurator opholde sig her, og Politimesteren har sielden noget at afgøre eller bilægge. Det er et ganske falsk Rygte, at Præsten skulde bede fra Prædikestolen om Skibes Indstrandinger o. s. v. Det er en skadefroe Opdigtelse, der aldrig har været virkelig. Sproget er saare vanskeligt at forstaae for en Fremmed, da mange særegne Talemaader idelig forekommer.

Sandflugten gjør Skagen og Omegnen aarlig meer og meer Skade, og har i de sidste Tider bedækket mange Agre, Enge, Huse og Gaarde, ja Kirker, saa man har maatte flytte dem. Naar Vinden blæser, staaer Sandflugten i Skyerne og beskygger Solen som den tykkeste Taage, ja trænger ind alle vegne i Husene som den fine Snefog hos os, og danner just saadanne Dynger som Sneen paa vore Gader, Agre og Huulveje, men større fordi Sandflugten er længere vedvarende. Samme Ødelæggelse finder man næsten almindelig i en Strækning af 4 Miil ned til Tversted langs med Havet, saa den yderste Ende af Horns Herred er ej andet en Flyve Sand. Øvrigheden har efter kongelig Foranstaltning gjort alt mueligt for at dæmpe dette Onde, ved at besaae Klitterne med tienlige Sandvexster, som rigtig nok hjælper endeel. Saaledes er der ogsaa Flyvesand paa mange andre Steder, langs med Vesterhavet, men ikke i den ødelæggende Grad som her, hvor de ulykkelige Skagboer føle deraf saa mange sørgelige Virkninger.

L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1806

6 . del Kiøbenhavn til Jylland til Kiøbenhavn

Oscar Björck: *Båden sættes i søen*

Anden Dags Aften kom jeg igien tilbage til Fladstrand og da Vinden endnu var ugunstig, besluttede jeg at reise over Land til Lemvig, hvorhen min Reise var bestemt, jeg traf en retournerende Aalekræmmer fra Thye, og med ham betingede jeg mig at kiøre til Thisted, for en ganske maadelig Betaling, men hans Kiørsel var kun i Fodgang, endskiøndt han havde store Heste for, thi han nænte ikke at lade dem trave, og jeg maatte finde mig i denne jevne Fremgliden igiennem den hele store Strækning, der kaldes Wensyssel.

Jeg optegnede nogle af de Steder, som vi passerede forbi, efter Bondens Benævnelse i hans Dialekt og paa hans Sprog, som jeg den første Dag havde Vanskelighed vad at forstaae, men da han var meget snaksom, saa lærte jeg snart noget af det ubevandte i Talemaaderne. Han havde Erinde og Bud til Adskillige paa Reisen, endog paa nogle Omveje, saa vi ofte bedede med Hestene, og vi spiste selv oftere end det behøvedes hos disse hans giæstfrie Bekiendtere, som ingen Betaling vilde modtage. Saaledes nedskriver jeg de Steder vi kunde see, endog i nogen Frastand: Flade, Bangsboe, Thorslev Kirke, Ormholt, Jerslew Kirke, Saltum, Jegmark, den Store Vildmose, Birkelsegaard, Sønder Øxe med en Søe og lange Klitter paa høire Haand, Bradtskou og Limfjorden paa venstre Haand, med dens mange mindre og større Øer, Svenstrup Kirke, Vesterhavet og dets store brusende Bølger paa høire Haand og mange Sandbanker, Kollerup, Rietterup, hvor vor elskværdige Biskop Balle har været Præst, Thorup, Svanberg, her er Havet og Limfjorden kun kort fra hinanden; Langvad, her ligger en stor Halvø i Limfjorden med 3 Kirker, paa Østerred. Ullerupgaard og endelig Thisted.

L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1806

6 . del Kiøbenhavn til Jylland til Kiøbenhavn

Wensyssel er omringet af Havet paa de 2 sider, og næsten paa 2 andre af Limfjorden, thi den staaer i Forbindelse med Thy, ved en smal Strimmel Land i Hanherred, bestaaer af 2 store Amter, hvis Jorder i Midten af Landet og ned imod Limfjorden ere gode og frugtbare, men fra Sæby til Skagen, langs Havet er der dog det meste Sand, Klitter, Banker og ganske udelige Strækninger, dog optages nogle Hede Jorder hist og her til Dyrkning, hvor Muld findes under Lyngen, som siden ved Pløjning og Giødske blive gode Jorder. Der dyrkes meget Hør og Hamp, fornemmelig i Omegnen af Hiørring, og ellers i hele Landet giøres meget hiemmegjort Tøi til Udførsel. Rug saaes meest, ellers ogsaa noget Byg og Havre, og fra de skønne Græsgange ved Liimfjorden, hvor der er prægtig Engbund, udfører meget Smør, Ost, Tælle, Huder, Qvæg, Vox, Høns, Æg o. a. bl. Man angiver, at der udfører omtrent hundrede Stude aarlig, samt en stor Mængde Heste og Sviin. Fiskeriet er i god Drift, baade ved Havsiden og ved Liimfjorden, saavel som i de mange ferske Søer og Bække. Der ere nogle Skove enkelte Steder, men Rudera af mange Skove, som forhen have været til, men nu ere omhugne ved Øxe eller Storm. Store og smaae Steen findes i Mængde, især ved Strand Bredden, og en gruset Steenrevle gaaer tvers igiennem Landet. Egnen ved Fiorden er behagelig, da der er saa mange Afxexlinger for Øiet, men længere oppe i Landet, især ved Skagen og Hiørring, er den styg, kiedsommelig og usund, især for Fremmede, ved det idelige finde Sand, som beskadiger Synet og Lungen.

Vild Mosen er meget stor, 2 Mile lang og lige saa bred, har endeel ypperlig Tørvegrund, men mere kunde den have, naar det var mueligt ved Grøfter at befrie den fra det suure Vand, som paa sine Steder gjør den

L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1806

6 . del Kiøbenhavn til Jylland til Kiøbenhavn

sumpig, da den ventelig i Oldtiden har været en stor Søe, men om derfra er er Fald nok, for Vandets Afløb til Liimfiorden, kan vel synes, men ved Nivellation allene rigtig bestemmes, thi den store Aae, som løber derfra, maatte graves dybere, om den skulde blive fuldkommen tør.

I Wensysel seer man megen Flid i Huset og i Marken blandt Indvaanerne, de væve, spinde og fabrikere allehaande Alenkram, Mændene prange med Qvæg, Korn og Fødevarer, og ere driftige Agerdyrkere. Omgivet med Vand, paa alle Kanter ere de ligesom afsøndrede fra det øvrige Jylland, de tilveiebringe sig selv derfor de fleste Fornødenheder, og stræbe immer mere at blive Selvejere, skiøndt nogle Gaardmænd i de tidligere Tider have kiøbt denne indbildte Lykke alt for dyrt. De fleste lægge Vind paa Stude, færre paa Meirie, fordi det første skal give klækkeligere Indtægter. Der holdes mange Faar, som tildeels ere af god art, skiøndt ikke just store, en den største Part af Ulden bliver i Landet, og forarbejdes i forskellige Sorter Toier, saa at endog de fleste Præster, Pagtere og Herremænd bære klæder af eget hiemmegiort Tøi.

Landet har kun disse smaae Kiøbstæder: Skagen, Sæbye og Hjørring, hvor Alting naturligvis er dyrt, som maae hentes fra Kjøbenhavn af Handelsvare, men endeel Fornødenheder, saasom Sild, Jern, Tømmer, Brædder o. a. bl., fra Norge faaer Bønderne fra nogle Udlosningers Steder ved Havet, **Løken, Blokhuus** o. a. fl. der med Studer løber over til de Norske Kyster, for at sælge Korn, og igien at hjembringe adskillige Nødvendigheder, men deres Korn er ikke godt rensat, herfor maae det og sælges til lave Priser, endskiøndt dette urene Korn skal give meget Brændeviin. Men Brænderiet er forbudet, som forhen forskaffede Bonden megen Spøl (affaldsprodukt ved brændeviinsbrænding) for Sviin, Kiør og Kalve og gjorde desuden hans Korn Udbringelse i Penge anseeligere til Indtægt end nu. Vel sandt, at de smaae Brændeviins Pander giver mindre Quantitet end de større, og at den kongl. Konsumtion i Stæderne har vundet saare betydelig, siden Borgerne allene maae brænde, men hvad Landboerne have tabt paa Tillæg af Kalve, Sviin, Lam o. s. v., er uberegneligt og vigtigere i det Heele, end den med Tingene Ubekiendte skal kunne forestille sig. Disse Yttringer, der ikke ere mine, men mange af Indbyggernes, hidsætter jeg til Bedømmelse af Sagkyndige, thi Sællænderen brænder ei heller Brændeviin, men han kiøber dog i Kiøbstæderne meget Spøl og anseer det som ganske uundværligt for sine Kreaturer, dette kan Vendelboerne ikke, fordi Kiøbstødernes lange Fraliggenhed fra de Landsbyer gjør det umueligt.

Wendelboerne ere i Almindelighed formuende, kloge, forsigtige, ædruelige, de fleste kan læse og skrive, saa det synes, at Substitut Gregersen har overdrevet sine Yttringer og skildret Forfatningen med Kirkerne, Præsten og Proprietairene, alt for skarpt. Var det sandt hvad han skriver, saa kunde Almuen ogsaa have Aarsag til at sky og afholde sig fra Kirken, men formodentlig er Forfatterens rette Navn skiult under dette opdigtede, og i vore Tider vover han vel ei at skrive saaledes, uden saa er at han kunde bevise sit udsagn, thi han blotter alle Mangler hos Provster, Præster, Herremænd, Kirke Patroner, Rettens Betientere, Haandværksfolk o. s. v. - i et stærkt og mandigt skiønt Sprog, der viser at han maae være sagkyndig - men om tingene selv ere saa i Virkelighed - derom tvivles.

I phys. oeconom. Bibliotek mældes noget om Vensysel. Alsædejord bruges der af en Nødvendighed, da Beboernes Agermark paa de Steder, hvor Alsædejord bruges er vel en god, feed, muldet Jord, men meget lidet i omfang of Størrelse. Matrikelen hviler her paa Jord af bedste Sort, som har tillige god Engs Bierring, videløftige Kiærre og Moser til Fædrift og derfor er Agerlandet saa lidet til Udsæd. Betragter man tvende Beboeres Jorder og Dyrknings Maade af lige Hartkorn, hvoraf den ene bruger bemeldte Alsædejord, og den anden derimod skarpere Jorder paa andre Egne, saa vil man finde, at den som har flere Tønder Udsæd i

L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1806

6 . del Kiøbenhavn til Jylland til Kiøbenhavn

Agerlandet, bruger sin Jord i 5 Aar, og lader den hvile i 3, har en skarp Hede til Fæedrift og liden Engs Bierring, her hvile Matrikulen paa den Skarpe Agermark fornemmelig, som følger da og har mere Vidtløftighed end hiin. Alsædbrugeren avler mere Høe of Straae, men har ringere Korn af maadelig Beskaffenhed, som ikke duer til andet end Brændeviin, - man kan tør ikke for Consumption Inqvirenterne, thi treffes han i Forbrydelse, maa Bønderne udredes saaledes, at det svier til Kone og Børn. For nogle Aar siden døde en Controleur her i Landet, som roste sig af, at han i 5 Aar, formedelst confiskerede Brændeviins Redskabet, , havde oppebaaret henimod 3000 Rd. og dog var han saa fattig, at byen maatte sammenskyde Penge til hans Begravelse. Alsædsbrugeren faaer kun Vaar Rug, noget Byg og Havre, som er fyldt med allehaande Ukrudt, der ved igientaget Kastning og Rensning end ikke kan afsondres, saa det kan passere for godt Kiøbmands Korn. Dette er Med Aarsagen til de mange her giængse Sygdomme iblandt Almuen, at de spise saadant Brød der ligner sort Blodpølse i Udseende, af den Mængde Ukrudt, derfor er Fnæt, Sprinkler, Blodgang, Skiørbug o. s. v., saa herskende hos endeel af Indvaanerne, der spise ofte om Dagen og især af dette Brød. Den eneste Maade at raade Bod paa denne Uskik med Alsædejorden, er at aflede Vandet fra de lave Enge, at udstødte og udskifte Gaardene, saa enhver fik sin egen Led, da vilde meget blive i Tiden optaget til Agerland, og Jorden kunde gives afvekslende Hvile, Sæd og Giødning, men om Vandet og kan faae Afløb, om Liimfiorden er lavere, dette er et stort og vigtigt Spørgsmaal.

Engene paa den anden Side af Landet, henimod Havet, have ogsaa endeel Feil i Agerbruget, og kunde være bedre efter den lokale Beliggenhed, især hvor der er Leer og sort Muld. Men nogle Agre drives bestandig uden at hvile, og giødes da hvert 4de Aar, ved Hielp af de der brugelige Blandings Møddinger, hvori der dog er for lidet naturlig Giødning, thi af 6 Heste, 8 Qvægshøveder og 8 Faar, som er Middeltallet af de Creature Bonden holder, skal ikke falde noget stort Giødning Forrad, og vel er det godt at blande dette med god og sort Jord - men ogsaa her kan man overdrive det, saa hele Hoben bliver uden tilbørlig Kraft, og kan ikke virke paa Sædens Fremvekt i Ageren. De mange Ukruds Rødder der opharves, især ved Bygsæden, bliver liggende paa Ageren til nye Fremspring. Plovene ere tunge og svære, Furerne meget brede, og Jorden, der ellers er god, behandles stedmoderlig, saa der er intet Under, at man seer saadan en stor Mængde Ukrudt i Kornagrene, thi man gjør sig næsten Flid for at bevare det til Opelskning. Paa disse Egne leve Bønderne yderst tarvelig, deres Øl er tyndt og slet smagende, thi af ½ Skieppe Malt til en Tønde Øl med Malurt paa, kan der ei forhaabes megen Kraft - Brødet er sort og beesk, og Suulet uddeles i smaa Portioner, hvoraf det vigtigste er Sild og tør Fisk, og heel sielden Kiød eller Flæsk. Og med alt dette, er Almuen dog meget flittig og skikkelig, saa der ingen grove Laster findes herskende. Og fortages der Udskiftninger, som man ønsker og formoder, vil Landbruget faae et langt andet Udseende, da Fællesskabet nu gjør mange ting umuelige.

Fra en anden Egn i Landet, **Kietterup (Kettrup?)**, har jeg af Præsten der paa Stedet erholdt skriftlig Underretning. "I Hanherrederne saaes baade Vinter og Vaar Rug, i de gode Egne Byg, og det modsatte Havre, dels hvid, dels graae - Ærtesæd er kun lidet. Boghvede er prøvet, men uden nogen synderlig Fremvekt, det samme gjelder om Klever, men Raygræsset lykkes ret got paa endeel Steder, ogsaa er giort Forsøg til Hæld med andre Foderurter, dog kun i det Smaa. Udskiftninger ere nogle Steder fuldbagte, paa andre har det Vanskelighed, formedelst de mange Lodsejere, formedelst Skiellenes Bestemmelse og Bondens een Modbydelighed, da Hanherrederne bestaae baade af mange enkelte Gaarde, saavelsom ogsaa af store Landsbyer, hvor der ere Selveyere og Hoverie Bønder af flere paaagrændsende Herregaarde. Hartkonet er meget forskiellig, og Gaardene staae for 1, 4, 6 til 10 Tdr. Skyld. En Gaard paa 6 Tdr. kan staae Rug 7 Tdr. Byg 6 Tdr., Havre 5 Tdr., Ærter 2 Skpr, men har kun 24 til 36 Tønder Sædeland og holde 6 Heste,

L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1806

6 . del Kiøbenhavn til Jylland til Kiøbenhavn

4 Køer, en Snees Faar, nogle Sviin, foruden Ænder, Høns og Kalkoner hos Enkelte, saavelsom Duer der meget opelskes.

Enhver Gaard har gjerne i Fællig med flere en Udmark, hvorpaa græsses ved Vogtning Ungqvæg og Faar, men Heste og Køer staae tøjrede. Andre Steder gaae Alsing løst under Hyrdernes Bevogtning. I de skarpere Egne tillægges Stude, i de federe Køer, som i 4de Aar sælges for 14 - 16 18 Rd. efter de gjældende Priser. Jorden giødes til Byg baade naar Ageren brækkes, som og naar der er Stub, der er Alsædjord som aldrig hviler, men efter at have baaret Rug, Byg og Havre, giødes igien til samme Sædearter. Men og Andre bruge Jorden i 3 Aar og lade den hvile i 4 Aar, atter Andre i 4 Aar og henlægge den til Udlæg i 7 og flere Aar. Her sælges meget Qvæg, Heste og Fedevahre, saavelsom en Mængde hjemmegjort Tøj baade af Uldent og Linned.

I Hanherrederne ere Fiskerierne i god Drivt, baade fra Liimfiorden og Havet, og man har allehaande meget gode Fiskesorter for billig Priis.

Plovene ere lettere og bedre end andre Egenes. Plovmandeen gaaer meest paa Landsiden, undertiden og i Furen og 4 Heste ere det sædvanlige Antal. Indhegningerne ere Diger opsatte af Græstørv, 3 Alen brede for neden og 1 Alen for oven, næsten 1 Favn i Højden, som med nogen Tilsyn kan staae i 10 og flere Aar og hegner meget got, men er langsom at opføre fra nye af. Steengjærder haves ikke, da Materialerne dertil mangle, det samme kan siges om Riisgjærder. Skove haves ikke, saa alt Trævahre maa kiøbes meget dyrt paa Markederne, og endda neppe er at faae for Penge. Moser og Tørveskjær gives for det meste til eget Brug, og ellers kan tilkiøbes for taalelig priis.

I Hanherrederne ere alle Gaarde byggede af Grantømmer, klinede Vægge og Straatag, men smukke og ordentlige. Enkelte Huse ere murede med brændte steen eller Kalksteen, og Selvejernes ere som oftest ret got byggede, ja pyntelige. Tjenestefolk ere vanskelige at faae, at lønne, at fornøje, og lykkelig er den som kan undvære dem, jo længere Verden staaer jo mere udarte de, man maae tale og tie, da man ej selv kan gjøre Arbejdet, det er sjældent at see nogen Bondekarl, som forstaar at bruge Øre, Naver, Høvl o. s. v., men man skal skaffe Haandværksfolk til det mindste, som er fornødent i en Gaard. Men at passe Qvæg og Heste, dertil ere de fortrinlig got skikkede.

Præste Tienden er ingensteds fastsat Ifølge den kongelige Indbydelse, men den hæves efter gammel Brug og Skik paa de fleste Steder i Korn, betalt efter Kapitels Taxten, og altsaa er Tiende ikke det den kunde og burde være. Til Riettrup Præstegaard holdes 10 Heste, 26 Qvæghøveder, 50 Faar foruden endeel Sviin og smaae Creature. Sognet er meget tær bebygget, har 493 Tønder Hartkorn, Anexet Giøttrup iberegnet, og Herregaarden Aagaard. Men hele Sognet kunde Betydelig forbedres i Agerbruget, naar Aasagerne kunde hæves, som hindre Landvæsenets Fremme.

L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1806

6 . del Kiøbenhavn til Jylland til Kiøbenhavn

Aagaard (Aggersundvej 81)

Thisted, en smuk lille Købstad ved en Bugt af Liimfjorden, hvorfra man kan see den store Øe, Mors, Liv og Fengesund, samt Kirkerne paa endeel Steder i Omegnen, især Øsløs og Vesløs paa den lange Peninsul, der flyder sig ud i Fiorden.

Byen, som har en anseelig Kirke med høit Spiir paa, ligger paa en Banke, den har 3 Torve, en snees Gader og Stræder, henimod et Par hundrede Huse, hvoraf en 30 Stykker ere teglhængte. Over den store Aae ere 2 velbyggede Broer, Raadstuen, Hospitalet, Skolen, Amtshuset og et par Magasiner ere smukke og vel vedligeholdte, ligeledes have Apotheket, Kiøbmændenes og nogle Professionister Huse got Udseende. Der skal være over 980 Personer, Unge og Gamle. Handelen er i skikkelig Flor, saavelsom Skibsfarten, forsaavidt man kan med smaae Fartøjer besejle de bekiendte Løxtørs Grunde, men Havnen og Ankerpladsen er ikke med de bedste. Byen har omtrent 100 Tønder Hartkorn og gode Jorde, som dyrkes med Flid. Levemaaden er ikke dyr, da Fiskerie haves i Overflødighed og ellers Tilførsel fra Fjorden og Landet af alle Nødvendigheder. Udenom Byen er Promenaden ret smuk forbi Rudera af fordums Bispegaard, savidt den kan være smuk i en skovløs Egn, men Udsigten over Fjorden er afvexlende og behagelig ved at øjne længere og kortere Gienstande i Synskredsen, endog paa hiin side Vandet, og paa tilgrænsende Øer.

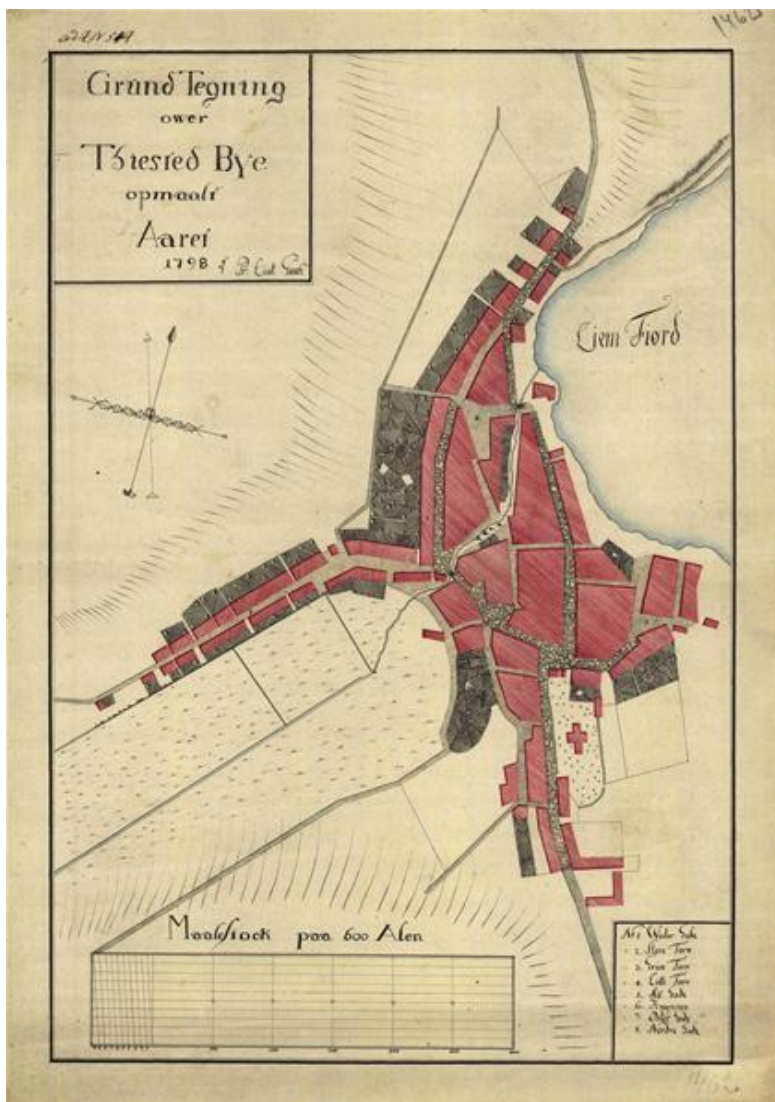
Agerbruget er rigtig nok en betydelig Næringsvej for Indvaanerne, men det er slet ikke Fordeel at en Haandværksmand har Avling, naar han forsømmer sin Profession, og maae købe Jorden saa dyr som her, hvor alting ligger i Fælledskab, men Lysten til at bruge Brændeviins Panden frister mange til at være Jorddyrkere tillige, og i saa liden en Bye er det paafaldende at der gives næsten 40 Borgere, som brænde og udsælge Brændeviin, men derfor er og Consumptionen aarlig over 3000 Rd. Dog, det urene Korn, som indkøbes af Bønderne, kan ikke med Fordel anvendes til Udførsel, og ventelig er det en Medaarsag til, at man ved at brænde det kan have større og sikrere Interesse daraf, og uden Ejendom af Jord kan ikke vel holdes Køer, som ere saa indbringende, naar Spølet og Dranken tillige kan gives dem foruden Foder og Græs.

Thisted er ellers noksom bekiendt af den famøse Besættelses Historie 1696. Ophavsmanden til denne vidtløftige Intrigue var Magister Ole Biørn, Sognepræst der paa Stedet, som under Gudfrygtigheds Maske udøvede de skiændige og lumpneste Bedragerier ved Hjelp af 7 – 8 Qvinder, som han oplærte, indbildte og ophidsede Imaginationen paa. Under Skin af Herlighed forblindede han sin egen Biskop Birkerod. Men Sagen var egentlig denne: Biørn friede til en riig Pige af Borgernes Døtre, som gav ham efter Forældrenes Bifald en haanlig Kurv. For at hævne sig, vilde han gjøre Moderen til en Hex, og indviklede hende i Fortrædeligheder. Maren Spillemands, et hysterisk hypokondrisk Fruentimmer, brugte han til sit første Redskab for at angive Pigens Moder, siden fik han 9 andre med sig, som han øvede i Beden, Grimasser og Forstillelse. Derved kom Skræk i Almuen baade her og i hele Landet, saa enhver endog ubetydelig Sygdom

L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1806

6 . del Kiøbenhavn til Jylland til Kiøbenhavn

blev anseet for Hexerie, Besættelse og Diævelens Virkninger. Almuens Vankundighed og Fordomme vare Hielpemidler for ham til at spille sin Rolle og at yttre sine Lidenskaber: Løstgighed, Politesse og dum Stolthed. Rygter fordoblede sig om alle disse Begivenheder. Enhver, som hørte eller faar noget usædvanligt, eller mødte en Hare paa Marken, troede strax at det var Hexerie. Bispen befalede 3 Provster til at undersøge Sagen, og Naboe Præsterne maatte reise ind til Thisted for at bede og at mane. Endelig kom Bispen selv, talte Latin med de Besatte, men hans Tale og Sprog vare frugtesløse, kun føjede han Anstalts ved Øvrigheden, at Maren Spillemands blev sat i Fængsel. Her gik hun til Bekjendelse, udlagde de andre, fortalte hele sammenhængen. Biskop Birkerod maatte betale tusinde Rigsdaler. d. d.Khvn. 26 Febr. 1698.

Herfra havde jeg i Sinde at gaae med en Baad op ad Fjorden til **Lemvig**, men i dette stormende urolige Veir med idelige Byger, som det var hver dag, havde jeg ingen synderlig Lyst at prøve Søen, og valgte derfor heller Landjorden, skjønt med længere Omvej. Men en Vogn, som skulle ellers til Vestervig, kørte jeg denne Tour, dog raskere end med hiin Aalekræmmer, derimod var Plads og Sæde heel maadelig imellem nogle store Pakker, men dette og mere saadant maae man finde sig i paa Reiser, naar kun Befordringen ellers er hurtig. Jeg passerede da saaledes **Thisted, Skioldborg, Harring, Hørdum, Kalby, Hassing**, havende Fjorden bestandig paa venstre haand tillige med Færgegaarden og Sundet til Mors, siden forbi Brydberg

L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1806

6 . del Kiøbenhavn til Jylland til Kiøbenhavn

Mølle, Trankier med en stor Søe paa højre Haand til Westervig. Derfra lejede jeg en Vogn igiennem Thyholm til Ottesunds Færgested, som kun ligger $\frac{1}{4}$ Miil fra Landet paa den anden Side. Paa denne Halvø kom jeg forbi Helligsøe og Odbye Kirker, havende Fjorden stedse paa højre Haand, samt nogle eenlige Steder, Jorderne syntes at være frugtbare og de trivelige Kreaturer vidnede om Græssets Fortrinlighed. Min Kusk var ikke meget for at tale, kun Ja og Nej vare hans? Prd.

”Thyland er $9\frac{1}{2}$ Miil lang og 2 til 3 Miil bred. I Qvadrat Indhold udgjør Landet 18 Miil. Efter Folketællingen i Aaret 1801 fandtes i Thyland 17956 Siæle – paa hver Miil altsaa 998 Mennesker – denne Befolkning er vel liden imod andre Steder, men her er og den tredje Deel af Landet bedækket med øde Sandklitter, og Søer samt Moser udgjøre atter en betydelig Deel, og endnu mere, da saa megen Jord maae henligge med Lyng udyrket saa er Folketallet på hver kvadrat miil som er beboet meget stort. Og naar Sandflugten ikke havde ødelagt saa stor en Strækning af Landet, saa kunne Thy regnes blandt Danmarks skønne Provindser.

Da Thy ligger 20 Miil nordligere end Kiøbenhavn, saa er Klimaet og koldere og skarpere, især formedelst Vesterhavets Nærbeliggenhed, der medføre megen raat og kiølig Luft, saa Frosten her om Vinteren er føligere, skiønt ej strængere end andensteds i Danmark. De fleste Huse ere derfor udsatte for megen Fugtighed, som hastig raadner Møbler og alt Træværk. For Resten er Klima ikke usundt, for Indfødte især, thi her findes endeel Oldinger og faa Sygdomme, de og er Gigt og Bryst Pine undertiden gjængs iblant Almuen.

I Henseende til Spise og Drikke maaskee kun faa Steder, hvor Bonden lever bedre end i Thy, derfor er der ej heller mange som reiser andensteds bort for at tage Tieneste, da de her ere vante til dette Vellevnet.

Tienestefolks Løn er kun liden 14 – 15 Rd. For en Karl, 5 – 6 Rd. For en Pige, men de vil leve overmaade got. Tærskere faae 3 – 4 pz. For Tønden med god Føde, og Bonden sælger af sine Produkter det sletteste, men beholder selv det beste Korn, Kiød, Fisk og Flæsk til Huusholdningen. Enhver Bonde tørre sit Malt i en Skuffe over og under Kakkellovnen, som giver et velsmagende Øl.

Her findes endeel smukke og velbyggede Gaarde, og Møbler hos nogle, der røbe Velstand, men Luksus hersker ikke saa synderlig, da Kaffe og The ere ikke i Brug blant Almuen, ej heller Kroegang og Forsamlinger til at svire – men til deres Gjestebudde indbyde de mange Mennesker, som beværtes med 5 – 6 retter Mad, Øl og Brændeviin. Klædedragten er simpel, som oftest hjemmegjort Tøj. Indbyggerne have i Almindelighed en rank, soer og ædel Vext, ledes lettelig til deres Pligter ved Godhed, og vise fornuftig Oplysning og sund Drømmekraft, samt yttre megen Lyst til at lære noget, dog staae Strandboerne, som leve af Fiskerie, noget tilbage i Cultur og Oplysning frem for de andre.

Thyeboerne i Almindelighed ere meget vindskibelige. Mandfolkene snoe Tøjer, Reed, Haml Gimer, Kurve tilberede selv Læderer til deres Hestetøj, og andet Haandarbejde, især de lange Vinter Aftener. Fruentimmerne spinde, sye, Karte o. s. v. Men da Bonden ikke synderlig kan bruge Øxen, maae Tømmermanden gjøre det meste af Gaardsfornødenheder.

Her i Landet er et Teglværk, men flere Kalk Ovne som levere gode Produkter. Steenhuggerie af Kamp endog til ziirlige Arbeide beskæftige endeel sig med, andre lægge Vind paa Uhrmagerkonsten, Snedker Haandværk o. s. v.

L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1806

6 . del Kiøbenhavn til Jylland til Kiøbenhavn

Her giøres af Bønderkonerne meget got og kiønt hjemmegjort Tøj, endog til Udførsel, endskiønt Hørrens Dyrkning er næsten ubekjendt af dem selv. I mangel af andet bruge de Aske af Ærtehalv til at vaske med, og til Lud ved deres Blegier, og selv farve de det meste af det Garn som væves, ved hjemvoxende Urter. Nogle binde Strømper, Andre, især Havboerne, beskæftige sig med at knytte Fiskegarn. Skade dog, at Bonden sælger saa megen raa Uld til Udførsel.

Bonden i Thye afgiver sig ogsaa meget med Skibsfart paa Havet og Fjorden, men der er ingen god Vinterhavn nogensteds for Skibene ved Havsiden, og Løxtrø's Grunde, hvor der ofte er kun 4 – 6 – 9 Qvarteer Vand, hindre Skibsfarten mangfoldig paa Limfjorden, thi kunde den, efter de Forslag som derover ere giorte, forenes med Havet, vilde Sejladsen vinde i flere betydelige Henseendee. Den smalle Landstrimmel imellem Havet og Fjorden ved Agger er kun 600 Alen bred, og saa lav at Havvandet undertiden overskyller, saa man med liden Umage her kunde komme Naturen til Hjelp, ved en Kanals Gravning, og Strømmen selv ville da fordybe Aabningen. Men der gives ogsaa nogle antagelige Grunde imod disse Yttringer, ibalnt andet, at Havvandet ville da ved Stærke Storme sætte Limfjordens Bredder meget over dens tilbørlige Grændser og forvolde Oversvømmelse, med flere Indvendinger, der dog har nogen Rimelighed.

Sejladsen paa Limfjorden bestaaer derfor nu blot af at transportere Landets Produkter til Aalborg med saadanne smaa Skibe, der kan løbe over Løxtør Sandgrunde, saasom Korn, Fedevahre, Skind, Uld, Vor, Ost, Smør Aal, Helt, tør Fisk o. s. v. derimod landværts til andre jydskke Egne udføres mange Heste, Stude og Køer.

Forprang paa Landet bliver saaledes et uundgåeligt onde, saalænge Bonden er Commissionær for en Kiøbmanden i Aalborg, og saalænge han nødes til at reise til andre jydskke Kiøbsteder for at hente sine fornødenheder endog af al Slags Trævahre, Skovler, Træskoe, Hamler, Stavtøj, Vogntøj o. s. v. Paa Havet sejle ogsaa Bønderne paa smaa Skuder over til Norge, som herfra er 17 – 18 Miil over det brusende Hav, og føre adskillige norske Produkter tilbage, naar de have losset deres Korn, Fedevahre o. s. v. som de have opkjøbt her. Fra Thyboerne faaer Norge og altid først i Foraaret Tilførsel, endog naar andre Skibe ikke kan sejle.

Strandinger forefalde undertiden her, og skaffe Landet meget af hvad det ellers har stor Mangel paa, især Gavn og Bygningstømmer og endeel flere siældne Ting, men det har og sat Indbyggerne i et ufordelagtigt Rygte hos Ukyndige, thi Sagkyndige veed det Modsatte.

Fiskeriet drives her meget got og hensigtsmæssig, baade paa Havet, Fjorden og i de mange Søer, og er en betydelig Næringsvej for mangfoldige Familier, hele Agger Sogn, over 100 Beboere, leve alene af Fiskerie, men de forstaae det tilbørligen, de have forskjellige Redskaber til at fange Fiskene, som ikke tydelig nok kan beskrives for den ganske Ubekjendte med Tingene. Følgelig er al slags Fisk got Kiød, men stiger dog meer i Prisen, i Forhold til Hampens, Tjærrens og Baadenes Priser, som ere fornødne til denne Fangst, det allermeste af Fisken tørre eller røges og udføres til Kiøbenhavn og udenrigs, noget lidet forbruges færskt af Indbyggerne selv og Naboe Egnene, som kan kiøbe det samme Dag.

Jordbunden er meget forskjellig i Thye, dog er Kridt og Hvidleer det meest herskende Grundlag, hvorover igien findes Muld, Gruus, Sand, o. s. v. ja Rødleer findes endog i den sydlige Deel af Landet under Grønsværen, andre Steder er Grundlaget en ganske ufrugtbar Jordart der kaldes Aare, og atter andre har

L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1806

6 . del Kiøbenhavn til Jylland til Kiøbenhavn

Sandflugt, som kan sees af gamle Dokumenter allerede for meer end 200 Aar siden at have ødelagt hele Strækninger af Landet, og endnu i de nyere Tider veed Mange Steder, hvor der have staaet Gaarde med frugtbare Agre, og nu et øde ufrugtbar guult Sand evig henhviler.

Skove mangler Thy ganske og aldeles, og i Nærheden findes ikke noget, hvorfra Landet kan forsynes med Brændeved. Dyrt, ja næsten i samme Priis derfor som i Kiøbenhavn, er en Favn Brænde her. Man behjælper sig altsaa med Tømmer af Skibsvrag, med Tørv saavel af Moserne som af Hederne, hvilke sidste kaldes her Fladtørv. Nogle sogne have slet ingen Moser, derimod Lyng og Hede, andre have begge Deelee endog til at sælge Nogle bruge Ærtehalme og andet Straae især til at brygge og bage ved, men de der lide størst Mangel maae elendig erstatte samme ved Koekasser og sammenæltet Faaremøg. Men at landet tilforn har havt skønne Skove og Moser, sees af gamle Skiøder, og bevises af de mange Træestammer, som endnu opgraves i Tørvegravene

Med Plantninger og Havevæsen seer det kun maadeligt ud i Thy, og heri er Bonden saare meget tilbage. Grønkaal er næsten paa de fleste Steder den eneste Have Væxt som lægges Flid paa, eller maaskee noget Sennep, Peberrod og Kartofler. Bonden har gjerne 2de Indelukker ved sin Gaard, den ene er til hans Kornstakke, den anden til Kaal og Biestader, Frugttræer ere saare sjældne, formedelst den stærke Vind som hersker over hele Landet, thi alt hvad der naar med Toppen over Jordigerne, som er deres eneste Hegn, maae bortvisne og fortørres. I Kiøbstaden og paa Herregaardene ere Haverne derimod frugtbringende baade paa Urter og Trævexter.

Som Agerdyrker har Bonden i Thy sit udmærkede Fortrin med roesværdig Flid og Nøjagtighed passer han sit Mark Arbejde, og ved Eftertanke er hans Landvæsen i det hele bragt til en vis Fuldkommenheds Grad. Bygget er den vigtigste Sæd, fordi Jorden er bedst skikkaet dertil, i Jylland findes neppe bedre Byg end her, 1 Tønde vejer omtrent 12 Lispund. Den hvide Havre er stor og fortrinlig god, og sælges især til Norge, den sorte bruges af Bonden selv til Hestene, som giver ham megen Trivelse, som ogsaa til Gjæs, Faar og Sviin, da den feder bedre end den hvide, men er ganske uanselig, desuden gives ogsaa her et Slags broget og guul spansk Havre.

Rug Avlen er de fleste Steder kun liden, og især hvor de dyrker Vaar Rugen, som undertiden ikke giver 2 Fold. Gule Erter avles og i mange Sogne med god Fordeel, ihvorvel denne Sæd ofte mislinger som F.eks. 1799.

Hvede og Boghvede ere forsøgte paa flere Egne, men Prøven opfyldte ikke Forventningerne.

Klevert begynde nu nogle Bønder at dyrke, og den Fordeel vil siden blive mere indlysende.

Det er mærkeligt, at Bonden harver sin Jord om Foraaret, naar det er kommet op efter Saaeningen. Havre, Byg og Ærter bliver saaledes overharvede efter Opspiringen, og man har befundet det særdeles gavnligt til Afgrødens bedre Fremme. I Almindelighed faes 1 Tønde Byg her i 1000 kvadrat Alen Jord.

Bonden i Thy lægger aldrig sin Giødning paa Ageren, uden den først forhen er blandet med Jord, og opsat i en stor Dyngde ude paa Marken, hvorved han vel har megen Umage og Kiørsel, men det erstatter sig got og viser en udmærket god Afgrøde, da Møget saaledes blandes, opsættes, omkastes og foreenes med den iførte Jord, som ogsaa er brugelig paa mange Steder i Engelland. Og ved brug af Mærgelen paa den rette Maade haves her de ønskeligste Fordele, da Almuen meget klogt ved Omgangsmaaden i det hele.

L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1806

6 . del Kiøbenhavn til Jylland til Kiøbenhavn

Heste og Qvæg ere trivilige, store vel plejede, og af begge Dele er der betydeligt tillæg, saa at enhver Bonde dermed har en Slags Handel, især med Stude og Plage til Udførsel, derimod holdes kun 3 høist 4 Malkekøer. Besætningen paa en Bondegård af omtrent en 8 Tønder Hartkorn er gierne 6 Heste, 6 Køer, 14 Stude og UngRod samt en Snees Faar. Thi da Høe Bjerringen er liden og Græsningen indskrænket, saa kan Bonden bedre holde Stude end Køer, men nu ved Klevernes videre Dyrkning vil dette maaskee forandre sig med Tiden, men da vil maaskee de berømte Thyboe Ofte tabe sig i deres særegne Smag, der har fin Grund tildeels i Græsset, i hvor magert det end synes, naar det groer paa Agrene.

De fleste Kirker her ere uden Taarn, og de, som i de senere Tider ere teglhængte istedetfor Blyet som laae derpaa, kan sjældent staae sig for de stærkeste Stormvinde, der idelig rive Hul paa Taget. Men det er blot Vindesygge at Ejeren forhen har aftaget Blyet.

De allerfleste Steder ere udskiftede og Kreaturerne tøjres, men Mellemhegn til Fred haves ikke, og vil ventelig vare længe enden den kan haves. Saavel Bøndergaarde som andre endnu større Gaarde udparcelleres og Fæsterne blive Selvejere, men om dette og er til sand Gavn for Staten i Tiden, derom kan siges meget for og imod, thi Folketallet vinder rigtig, efterdi flere fødes, men hvor findes Næringsveje for de Flere siden, da der neppe gives nu Næring og Fortjeneste nok for de Færre.

Her er en stor Mængde Gravhøje omkring allevegne i Marken og især paa Hederne, hvori Udgravninger ofte ere fundne Krukker med Aske, Metaller o. s. v., hvilket ogsaa synes at bevise Landets tidlige Befolkning her. Ogsaa findes her adskillige Stendysser, der fordum have været Offersteder eller Domsteder, nogle af disse ere besatte med Steen i en Runddeel, meer end 100 Alen lang.

Rudera af et fordums gammelt slot eller Borg findes ved Siøring Søe, Voldene og Forhøjningerne kjendes endnu, og have været temmelig høje, endnu bedre holde de over 15 Alen og i Omkreds 170 Skridt. Og det er meget rimeligt at her til dette Slot har været Indsejling fra Vesterhavet.

L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1806

6 . del Kiøbenhavn til Jylland til Kiøbenhavn

Kortet fra 1848 viser Sjørrings strategiske placering ved Vejen mellem de to søer, som i 1860 blev afvandet og er idag landbrugsjord

Rasmus Henrik Kruse 1838, gouache. Bemærk, at landskabet i Thy på det tidspunkt var uden træer – et forhold der går tilbage til vikingetid og middelalder.

L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1806

6 . del Kiøbenhavn til Jylland til Kiøbenhavn

Liden Kirstens Grav sees endnu ved Vestervig, hvor paa hviler en Steen 5 Alen lang med 2 ophævede Krusifixer, hvorom der tales i de danske Kjæmpeviser

Sådan valgte H C Andersen at skive om Liden Kirsten og Pris Boris

Der var en Duft af det friske Hø,
Og Luften var klar som den stille Sø;
En deilig Stjerne funkled i Øster.
Med Kind mod Kind to Lykkelige sad,
Ret som i Rosen sidder Blad ved Blad;
Det var Prinds Buris og Kongens Søster.
Et kys, endnu eet, saa skiltes de ad.
En Drossel fløited sit Elskovs-Kvad.
I Pragt, med bitter Frugt, stod Tjørnehækken;
Dugdraaber faldt som Taarer ned i Bækken.

En Midnat var det; med Vold og Magt
Prinds Buris blev, blindet, i Lænker lagt.
Mens lystig Musik lød fra Slottets Sale.
Der dansed en Qvinde med Skarlagens Flig,
Valdemars Søster, bleg som et Lig.
Som det skarpe Sværd faldt Kongens Tale:
"I dandsen groer Kinden nok frisk og rød
"Som Konge-Rosen, Prins Buris brød.
"For Sladdererens Gift jeg udsletter din Brøde!" —
Og kongen dansed sin Søster til døde.

Et Fangetaarn var der ved Vestervig;
Der jordede man Liden Kirstens Liig. Hvidtjørnen sin Blomst paa Graven lagde.
Hver Aften aabnedes Taarnets Dør,
Og ud kom en Blind, saa svag som et Rør;
Fra Fængslet til Graven hans Lænke rakte,
Om denne Naade han Kongen bad.
Og Duggen som Taarer faldt fra hvert Blad.

L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1806

6 . del Kiøbenhavn til Jylland til Kiøbenhavn

Paa Kirstens Grav brast Buris's Hjerte.

— Et Sagn, en Sang er nu hiin Elskovs Smerte

Thyholm er egentlig en Halvø næsten omfyldt med Vand, og udgiør 4 Sogne af det egentlige Thye, er omtrent saa stor som Amager, den indbefatter 887 Tønder Hartkorn, men der haves og kuns omtrent (Tdr. Land til en Tønde Hartkorn og Folketallet er kun 1618 Siæle. Agerbruget og Fiskeriet drives her med megen Virksomhed, ellers i flere Henseender ligner Halvøen det egentlige Thye, kun at den ligger mere lavt og har særdeles stor Mangel paa Ildebrændsel, da Lyngheden er kun liden og ringe.

Jegindø er ganske omflydt, den har en Kirke og sin egen Præst, der er ligesom Grændsepunkten imellem Aalborg, Viborg og Riber Stifter, hvorfor man og her kan høre Klokkerne ringe i alle 3 Stifter. Øen har 87 Tønder Hartkorn, 28 smaae Gaarde og nogle Huse, Personernes Antal er 205. Agerdyrkningen er den vigtigste Næringsgreen, thi Fiskeriet drives kun af enkelte Huusmænd. Jorarten er sort muldet, Klever dyrkes der især nu siden hver Mand er udskiftet. Mangel for Ildebrændsel føles betydelig, dog har her tilforn været megen Skov, som Stedernes Navne endnu bære Vidne om.

Rimeligviis er Thye en af de Provindser, der har kunnet vedligeholde Forfædrenes Sprog ubeblandet, saavidt dette er mueligt, da det ved sin afsides Beliggenhed har undgaaet mange af de Forstyrrelser og Besøg af Udlændinger, som de øvrige Provindser have været udsatte for. Mange Ord findes her blandt Almuen, som ogsaa forekomme i gamle og Fortidens Skrifter, hvilke Ord endog ere ubekjendte for andre Jydske Egenes Beboere, som f.Ex. Ti qvarr æ Bar roel oversat tie stille Børnene græde., Hvans for Noÿ : Hvad for noget o. a. fl. Desuden have Indbyggerne dette særegne i deres Tale at de betegne alle Ting efter Vindene, saasom: Bordet staaer nord i Stuen, der ligger en Øxe veste i Gaarden, han laae i Sængen østen for Peder o. s. v. "

Fra Ottesund kom jeg til Weyberg (Vejbjerggård), en stor Sædegaard, anselig i Bygning, med smukke skønt smaae Værelser. Agerbruget til Gaarden var efter Egnens, dog ikke efter den bedste Sædvane, men Qvæget var stort og got. Folkene bevise mig megen Venskabelighed og beværtede mig fortreffelig, det samme bør jeg sige om Ejeren af Strandberggaard, hvis Bygninger og Værelser ere større og i den nyere Smag, her tæt ved ligger Wennø, det mindst Sognekald i Jylland, Præsten har neppe 100 Rd. aarlig, men det er et Promotions Kald. Ved begge disse Gaarde er der en skøn Udsigt over Fiorden, som atter bøjer sig i nogle Viiger og Grene ned til Struer, Resen og Ølbye. Her ere skønne Kornegne og Græsgange, og Bøndergaardene got byggede. Her ved Weyberg begynder Ribe stift, som Fiorden adskiller fra Aalborg Stift, lige op til Agger og Harboøre, ved en smal Strimmel Land, hvorpaa ligger Røn og Langerhuse, som kun er en halv Fjerdingsvej bred, thi ellers gik Vesterhavet ind i Fiorden, med de høje Sandklitter der gjøre Foreningen umuelig. Vesterhavet gaaer saaledes langs med hele Stiftet lige til Ribe og Møgeltønder, en meget lang Strækning.

L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1806

6 . del Kiøbenhavn til Jylland til Kiøbenhavn

Om Mølle og Traberg ligger ved en Aae og en Hessellund, som er noget rart og sjældent i denne Egn, da man ikke veed af Skov at sige eller Plantninger, thi de fleste Træer som opelskes, bortvisner i Toppen af de skarpe Hav Vinde, dog lykkes lavstammede Frugtræer ret got i Haverne, naar meget høje Diger indhegne dem, ligesom allehaande Jordfrugter sees i den ønskeligste Vext, naar kun Vinden ej kan bestryge Toppen deraf.

L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1806

6 . del Kiøbenhavn til Jylland til Kiøbenhavn

Gudom Closter, en Herregaard, som min Fader forðum ejede tilligemed et Par andre i Nabolaget. Den er nu opbygget efter nyeste Smag med store og skønne Værelser. Kirken, en Fløj af Gaarden, er meget udpyntet og ret smuk, jeg kunde næsten intet kjende igien af de forrige Bygninger paa Gaarden, thi alt var forandret, dog savnede jeg en Steen over Døren, som burde have været indmuret igien formedelst Inskriptionen:

Post conflagrata ædes Belovius omnem Extruxit tandem Rege jubente donum

(Efter alle Belovius ned huse bygget på kommandoen over Gaveguide)

Agerdyrkningen drives efter Skik og Brug i Egnen, Qvæget er stor og got. En betydelig Hedeskrækning og Skønne Tørvemoser høre til Gaarden, hvor der ere mange Harer, Uhr og Agerhøns.

Gudom Præstegaard er anseelig stor og særdeles prægtig bygget, saa kun faa i Sælland kan dermed sættes i Ligning, men Agerbruget og sammes Drivt synes jeg at være misfornøjet med, dog naar Vedkommende dermed er fornøjet, saa bør jeg jo og som en Rejsende her tie. Haven er stor og vel dyrket, en høi Banke udenfor Raaberg giver en sjælden skøn Udsigt, da derfra i klart Vejr kan tælles henved 40 Kirker.

Herfra til Lemvig er megen Hede og nogle eenlige Gaarde af tarvelig Udseende, store Moser, Lyng og adskillige Kornagre, som just ikke ere slette i Afgrøde. Bøndernes Brød er got og Øllet velsmagende, de leve bedre og klæde sig smukkere end Vendelboerne, men forstaae sig ikke saa got paa Prangeri og Qvæg Opdræt som hine. Her er Kornet bedre og Ukrudtet mindre, thi Jorden afvexler med Hvile og Sæd, her mangler intet uden Skov, da Kornagre, Enge, Tørv, og en sund Egn findes de fleste Steder.

Lemvig, en Kiøbstad ved en Arm af Limfjorden, ligger i en Dybde omringet med en cirkeldannet Bjerg Kjæde, hvorfra den har et skønt Syn, saavel som og naar man sejler og ad Bugten imod den. Den er meget gammel, men har været tilforn meget større især i 14 Seculo. Nu har den omtrent 100 Huse, hvoraf kun saare faa ere teglhængte. Kirken er stor og smuk. Torvet, Hospitalet og Raadstuen ere smaae med smukke i Bygning. Folkemængden skal ialt være omtrent 300. Handelen er ikke ubetydelig, især ved at indkjøbe Bondens Produkter til Udførsel igien, men Kramvahre ere meget dyre, som foraarsages af den lange Transport fra Aalborg og hertil. Her er skøn Fiskerie af alle Slags, men Tørv ere kostbare og vanskelige at

L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1806

6 . del Kiøbenhavn til Jylland til Kiøbenhavn

hente et Par Miil borte fra. Agerjorden til Byen, omtrent 66 Tønder Hartkorn, dyrkes got, endskiønt med megen Besværlighed, da man skal op og ned af de steile Banker med Giødning, Kornlæs, Høe o. s. v. og undertiden er det endog farligt at kiøre af disse lerede og hule Veje. Et Par Kiøbmænds Gaarde ere store og indrettede med megen Merkantilisk Kundskab. Et Par andre Gaarde nede ved Stranden ere store og smukke, og i det Heele taget, er Byen, saa liden som den er, ret smuk og velbygget. En Søe ligger bad ved Byen, som er meget fiskerig og derved ere dejlige Enge, ja Græsningen flere Steder er særdeles fortræffelig, og Afgrøden paa Agrene af Rug, Byg og Ærter meget god. Ovenfor Byen ligger en stor kostbar Hollandsk Vejrmølle, som har Søgning af mange Egne. Foruden Handelen er Haandværksstanden, Agerbruget og Brændeviinsbrænderiet de vigtigste Næringsveje, thi Skibsfarten siger ikke meget, især med Byens egne faa Fartøjer, der desuden ikke gaae længere end til Aalborg eller Løxtør.

Nørre Winkel, en stor Selvejegaard, som min Fader ganske af nye har opbyggt i Aarene 1760 - 66 deels af Grundmur, hvortil han selv lod Stene brænde, deels af Egebindingsværk, med store Værelser og beqvemme Indretninger i Stalde, Lade og Udhusene. Jordene dertil ere gode og lerede, Engene standsatte med mange Grøfter og Tørvemosen leverer Ildebrændsel endog til det betydelige Teglværk, hvis Produkter overgaa de Flensborgske.

Gammelt Billede af Lemvig set fra Nord

Nørre Winkel Gaarden i dag Hotel

L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1806

6 . del Kiøbenhavn til Jylland til Kiøbenhavn

Cabbel (Kappel), en Herregaard lige over for paa den anden Side af Fiorden, er got bygget, har en skøn Have, en liden nydelig Lund, fortrinlig gode Jorder, Fiske i Parken, Springvand og en behagelig Udsigt til 3 Sider.

Kappel Hovedgaard

Tørring Præstegaard ligger i en dyb Dal, med frugtbare Agre paa Brinkerne, tæt ved er Horren Søe (Hornsø), meget fiskerig, i dens Udkant har staaet en fordums Borg, da man endnu seer Grundstenene i Bunden ved lavt Sommer Vand. Denne Søe kunde vist nok udgraves for en Deel og meget Eng vindes, da Fjorden er saa nær ved, hvis Flade efter Øjesynet at dømme er lavere end Søens. I den lille Bæk derved fanges undertiden hele Læs Aborre, Gjedder, Helt o. s. v. i de opstillede Ruser, men ved bedre hensigtsmæssige Indretninger kunde Fangsten vist blive større.

Her i Omegnene af **Heldum, Dybe, Ferring, Wandberg og Fialtring** ere mange Banker, Dale, Bakke, Enge, Moser og Skikkelige gode Jorder, som bære Byg og Ærter, men ikke saa godt Rug, uden hvor Sandet herefter meer end Leeret. Heste og Qvæg ere trivelige, hvormed drives endeel Handelskab til Udførsel.

Indvaanerne baade her og i hele Skodborg Herred have noget Goddædigt i deres Væsen og klæde sig ret got, deres Huse ere nette og ordentlige, endeel ere byggede af Eegetømmer, nemlig Skibsvrag fra Havsiden, der med megen Konst skiæres ud i Stolper, fordi Saugene maae vogtes for de mange Jernbolter og Sømstumper, som findes i Skibstømmeret. De vise megen Giæstfrihed imod Fremmede og have en Slags Levemaade i Tale og Omgang, forskjellig fra andre Jyder. Nogle Heder findes hist og her, som indbringe stor

L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1806

6 . del Kiøbenhavn til Jylland til Kiøbenhavn

Fordeel, fordi man har deraf baade Lyng, Fladtørv, Græsgang og Vinterhøe til Faarene, nogle Stykker optages til Dyrkning og give skøn Afgrøde efter nogle Pløjninger, da Jordarten er muldet og kun lidet Sand.

Bovbjerg, et høit Forbjerg ud imod Vesterhavet, bekiendt af de mange Strandinger, som der saa ofte forefalde, det er et høitideligt rædsomt Syn at see ud fra dette Bierg over Havet, især naar det Stormer, det gaar steilt ned med mange pyramidalske Afsaze, og da dets Masse bestaaer af Leer og Grus, saa nedfalder ofte store Stykker, den synes dog ikke at være saa høi som Møens Klindt, eller saa brat steil som Stevns Klindt, men har mange Rifter og dybe Indhugninger. Uden for Bjerget begynder det store jydsk Riv, som strækker sig saa mange Mile ud i Havet og er saa farlig for de Sejlende, hvor den enten strande eller sønderknuses af Bølgerne imod Strandbrinkerne.

Bovbjerg Klint

I disse 2de, Skodborg og Wandborg Herreder, ere der just ingen egentlige Udskiftninger, men dog ej heller noget Fællesskab, da enhver har sine Jorder, for sig selv, omendskiøndt samme ikke ere fragrøftede med noget Hegn. Ej heller ere Markerne inddeelte til visse bestemte Sædeskifter. Qvæget gaar løst imellem Kornagrene paa de hvilende Græsstykker, og vogtes af Hyrder, der veed med Røsten og Svøben at gienne et enkelt Stykke tilbage, som hensniger sig til Kornet. I Middagsstunden og om Natten ere alle Kreaturerne drevne i Fold eller i Huus. At være Hyrde er et slemt Arbejde, især i Regn Veir, og dertil bruges for dt meste 16 - 18 Aars Knøse, thi de ansees ikke for Karle, førend de først har været Hyrder. Nogle drive Jorden i 3 og lade hvile i 4, andre i 6 og udlægge til hvile i 8te Aar, alt efter Jordbundens Beskaffenhed. Kornet opbindes af Pigerne strax efter Leen i smaae Neg, men det er og meget reent og frie for Græs.

L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1806

6 . del Kiøbenhavn til Jylland til Kiøbenhavn

I Byghøsten er enhver bange for den stærke Storm fra Vesterhavet, thi naar den indtræffer, afpidskes Bødderne sa kun det halve bliver tilbage. Klever seer man ingensteds, Ærter kun lidet, og enkelte Steder Boghvede.

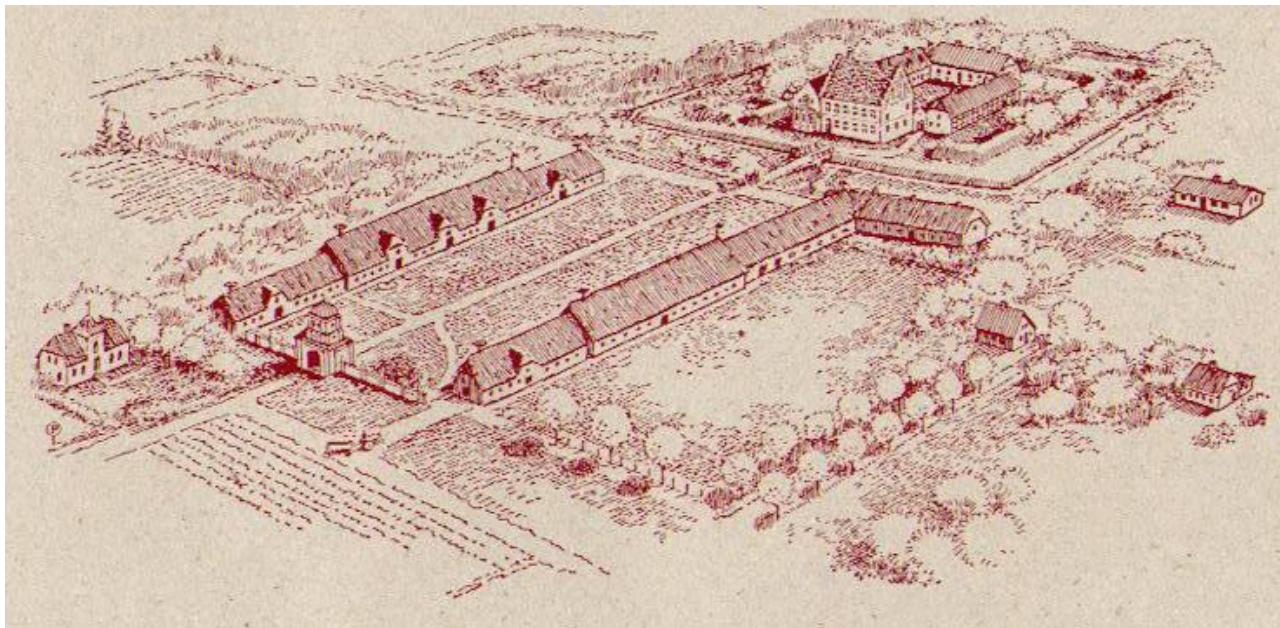
Stude lægges især meget Vind paa i disse Egne, saavel som Opdræt af Heste, dertil bruger Bonden sit rene Korn, Rug og Havre Neger kastes utærskne for det Qvæg som skal staldes, og hav som spildes, udføres paa Møddingen, hvor Sviin fødes ved Affaldet, bedre var det om Kornet blev skraaet paa Møllen og blandet med Hakkelse. Bonden sælger vel noget Smør, men ikke af Betydenhed, og har netop de Kjør som behøves, da Heste og Stude Handelen giver ham større Indtægter. Haverne ere indhegnede med høje Jorddiger, hvor der haves de nødvendigeste Madurter, men sielden Træer, hvis Toppe afsvies af Vinden. Jordforbedringen med Brakgrøfter, Plantninger og oftere Pløjninger ere ikke komne just meget i Brug, Bonden bliver ved det gamle, og de fleste leve vel og staae sig godt, hvorfor de og smile naar man taler om Siællandske Udskiftninger o. s. v. thi deres Korn, Qvæg, Heste, Faar, Enge, Gaarde, Værelser, Udhuus, Tilstand, Formue, Kundskab o. s. v. overtræffer sandeligen vore Bønders i Siælland, men blevne nogle Ting dog bedre behandlede, saa kunde ogsaa Fordelen være betydeligere, især har jeg i den Henseende lagt Mærke til de svære Plove, de lette Harver, den Fordom imod Kreaturers Tøring, deres utidige Sparsomhed over Hestene o. s. v. men paa den anden Side have de igien meget, som var at ønske Siællænderen brugte i sit Landvæsen og Kreaturers Behandling.

Beckmark (Bækmark), en liden Herregaard med gode Jorder, Fiskerie, Mølle og Parker, som min Fader eiede forud og kort tid beboede. De gamle Bygninger ere nu istandsatte, og de store Grave omkring Borgergaarden ere tildeels opfyldte til nyttige Havepladser. Hovedgaarden Taxten er 31 Td. Hartkorn, har henimod 300 Td. land Ager og Eng og næsten ligesaamegen Mosejord og Hede, der kan holdes 100 Qvægshøveder, en snes Heste, et hundrede Faar o. s. v. Her er et Teglværk og Tørveskiær i Overflødighed. En liden Kratskov findes paa Marken. Konge og Kirketienden beløber sig til næsten 300 Td. Hartkorn - Fiskerie er der af alle Sorter - og i det Hele er det en god Gaard, men Situationen har intet Fordeelagtig hos sig. I nærheden ligger **Holmgaard** og Ulvsund, begge gode Herregaarde, baade i Henseende til Korn, som og til de fortreffelige Tørvemoser.

Wosborg er en anseelig Herregaard, men en stor Aae der løber ud i Fjorden ved Sønner Nisum, hvor Havet atter er uden for; Uldborg og Stadil Sogne, samt Sonderwang Herregaarde, have just ikke de bedste Jorder, da Hede og Sand findes i store Strækninger, dog ligger der skønne Enge omkring ved Fiorden og Aaerne, Bøndergaardene ere ikke smukke, og Qvæget smaat. Indbyggernes Dragt er tarvelig, og det Hele røber ikke just stor Velstand. Man kører over Fiordens latke Vand til **Stadiløe** og derfra til Holmsland, til begge steder har man Vejvisere, sædvanlig Fruentimmer, der vade for ved Vognen en heel Fjerdingsvei i Vandet for en Mark danske thi uden denne Veiledning kan man let køre til en af Siderne og synke i det leeragtige Dynd.

L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1806

6 . del Kiøbenhavn til Jylland til Kiøbenhavn

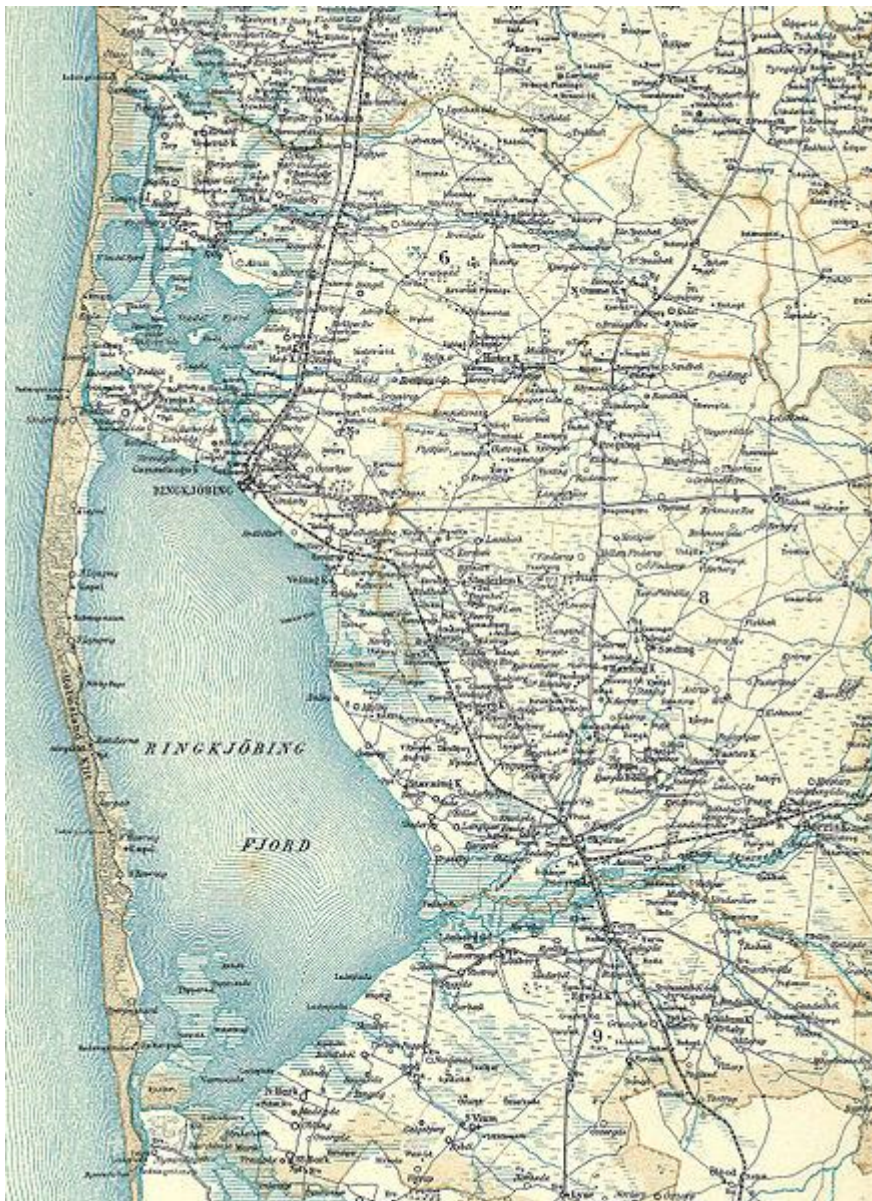
Nørre Vosborg ca. 1850

L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1806

6 . del Kiøbenhavn til Jylland til Kiøbenhavn

symmetrisk. Her er en god dansk Skole og Amtshuus, samt en kongelig Toldbod. Torvet er en aflang Fiirkant. Haver og Indlukker til Byen ere kjønne og veldyrkede, for Resten er Byens Mark under Fællesskal for alle Borgerne. Indvaanerne ere jevne og simple og flittige, Luxus har her ikke stor Herredømme, men man lever godt ved tarvelige Retter, som Gjæstfrihed fremsætter tillige med Skønne Viine og Likører. Situationen er ikke behagelig, da Egnen er skovløs og Beliggenheden lav ved Fjorden, hvis Vande ofte stige over Bredderne og gjøre Skade. Ildebrændsel haves intet andet end Tørv, som for største Parten tilføres fra Lemb og Dejgberg og er temmelig dyrt.

Ringkøbing Fjord ca. 1900 bemærk kun udløb ved Nymindegab.

L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1806

6 . del Kiøbenhavn til Jylland til Kiøbenhavn

Ringkøbing 1797

Lemb, en Landsbye i Lundenes Amt, har gode Jorder, nogle Hede og Tørvemoser, her er Udskiftningen skeet, saa hver Mand har sit, og endeel Selvejer ere formuende Folk. Kirken er høj, stor og anseelig med Spiir, indvendig har den nogle ret kjønne , skjønt ikke prægtige Epitasia. Her var min Mor Fader Præst og Provst i lang tid og opnaede en høj Alderdom. De fleste Gaarde i Sognet have lidet Hartkorn, som er deres Lykke.

L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1806

6 . del Kiøbenhavn til Jylland til Kiøbenhavn

I Omegnen af Lemb, Stauning og Faster er Dyrkningsmaaden noget forskjellig, efter som Jorden er sandet, leerer eller muldet. Græsgangene ere meget trivilige og dog holder en Bonde paa 6 Td. Hartkorn kuns 4 Heste, 10 Qvæghøveder og en Snees Faar, men han tager mange Indtægter af Hedelyng og Tørv som sælges. Andre Bønder, som mangler Ildebrændsel, gjøre sig igien mere Fordeel af Qvæget og af Ageren, især de som ere udskiftede, thi de have ikke Tid at benytte sig af Tørveskjæringen om den endog er paa deres Lod, da Marken fordrer alle Hænder.

De udføre i disse Egne Gjødningen om Efteraaret og nedpløie den, og Foraaret derpaa besaaes Ageren med Byg efter nok en Pløjning, men Gjødningen er for mager, da Jordblandingen deri er for stor, og ofte af en maadelig Sort, især naar det er sandet Lyngjord, da kan den ikke forraadne i Møddingen, deraf kommer det meget Ukrud og det svange Korn i Axene. Og desuden bruge de Jorden for længe efter denne svage Gjødning, og den hviler for kort, saa mangen en Bonde faaer neppe 3 - 4 Fold efter Udsæden igien. Engene kunde og burde paa mange Steder befries fra den bestandige Vandskade og derved vindes dobbelt Høe, det skeer og hvor Udskiftningerne ere foretagne tildeels, men ikke allevegne, hvor Beliggenheden gjør det mueligt med nogen Umage. De saa mange ere Selveiere paa denne Kandt af Landet og udskiftede, saa er det besynderligt nok, at Gaardene ere saa uanseelige, og at Havedyrkningen saa meget forsømmes. Enkelte Steder vise det Modsatte, og gotgiøre at der kan groe allehaande Madurter, Rødder og Kartoffler, dog imod disse sidste har nogle Bønder store Fordomme.

Timgaard (Tim?), et gammelt Herresæde med store Bygninger ad hugne Steen, 3 Stokværk høie, af gothisk Arkitektur, har mange, just ikke slette jorder, ligger i en ubehagelig egn omgivet af Lynghede. Den Gyldenstiernske Familie har boet der i et Par Aarhundrede og længere, Landeveien løber tæt forbi, og Kirken ligger i Nærheden, samt en Mølle, hvor det er vanskeligt at komme over Aaen. Vejen herfra til Holstebroer er kiedsommelig og vildsom over Bække, Heder og Sumper.

Holstebroer Kiøbstad ligger ved en betydelig stor Aae, der uden for Byen deler sig i flere Grene af forskjellige Navne, over samme er en 80 Alen lang, velbygget Broe, og skønne Enge ved Siderne som Marskbund. Byen ligger altsaa paa begge Sider af denne Aae og har omtrent 150 Huuse, hvoraf de fleste ere kiønne, fordi de ved Branden desværre! ere blevne nybygte, der skal være 700 Mennesker, 10 Kiøbmænd og henved 100 Proffessionister. Kirken er en stir Korskirke med et lavt Taarn, men har intet udmærkende. Situationen er ret kjøn, og Promenaderne om Byen behagelige, for saa vidt de her kan være. Her holdes betydelige Markeder, hvorfra der kjøbes mange Træevahre, som hidsendes fra Skovegnene, saasom Vogne, Greebe, Skovle, Skafter, Plejler, Træskoe m. v. her kjøbes og sælges meget Qvæg og Heste, Fedevahre, hjemmegjort Tøj og andre Bondens Produkter.

Handelen er ikke af stor Betydenhed, da Vahrene maae føres over Land fra de nærmeste Søestæder, og følgelig derved blive dyrere, men Brændeviinsbrænderie er Næsringsvej for mange, saavelsom og Haandværkerne, der for største Delen er i god Drift og Virksomhed.

Fra en agtværdig Mand i Holstebroer har jeg efter Anmodning faaet nedenstaaende Anmærkninger over denne Bye og Omegnen.: "Byg saaes almindelig først i den hvilte Ager, dernæst 2 Halme Rug, 2 Halme Havre, dog at er der nogen Forskiellighed, thi endeel tage flere Halme Rug og færre Havre, ja tvert imod. Jordens hvile er atter forskjellig 5 - 6 - 8 Aar. Boghvede saaes i de sandigere Egne, Kartoffler er i de senere Aar kommet i Brug. Men Høravlen kunde drives med Fordeel, da derved spartes mange Penge, som nu gaa

L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1806

6 . del Kiøbenhavn til Jylland til Kiøbenhavn

ud af Landet. Kleversæd er ikke i nogen betydelig Brug, da man er i den Formeening, at den udtærer Jorden til Skade for den følgende sæd.

Priserne paa Heste ere ulig efter Omstændighederne, dog kan man ansætte gode Bønder Heste til 50 - 70 Rd. Stykket, naar de ere 4 Aar gamle, en god Koe koster 15 - 20 - 30 Rd. ligeledes efter Aarets Beskaffenhed. Hesteavlens har i de sidste Aar meget forbedret sig ved opmuntringer og Præmier fra Stutterie Commissionen, og derfor seer man og nu Hingster, Hopper og Plage hos Bonden, som ere skønne og store.

Stude tillægges ikke saa meget her i Omegnen som længere Nord i Jylland, men man beflitter sig mere paa Køer, endog til Salg for Kjøbenhavns Slagtere. En Bonde holder 5 - 6 Køer, en Borger et Par store, som tillige fødes med Drank:

Tjenestefolkene ere ikke det for Hosbonden som de burde være, og dog fordre de stor Løn og meget god Føde: en Karl 20 - 30 Rd, en Dreng 8, en Rygter om Vinteren 6 RD, en Pige 12 Rd, Daglejere 20 pz. om Sommeren, og 3 om vinteren foruden Føden.

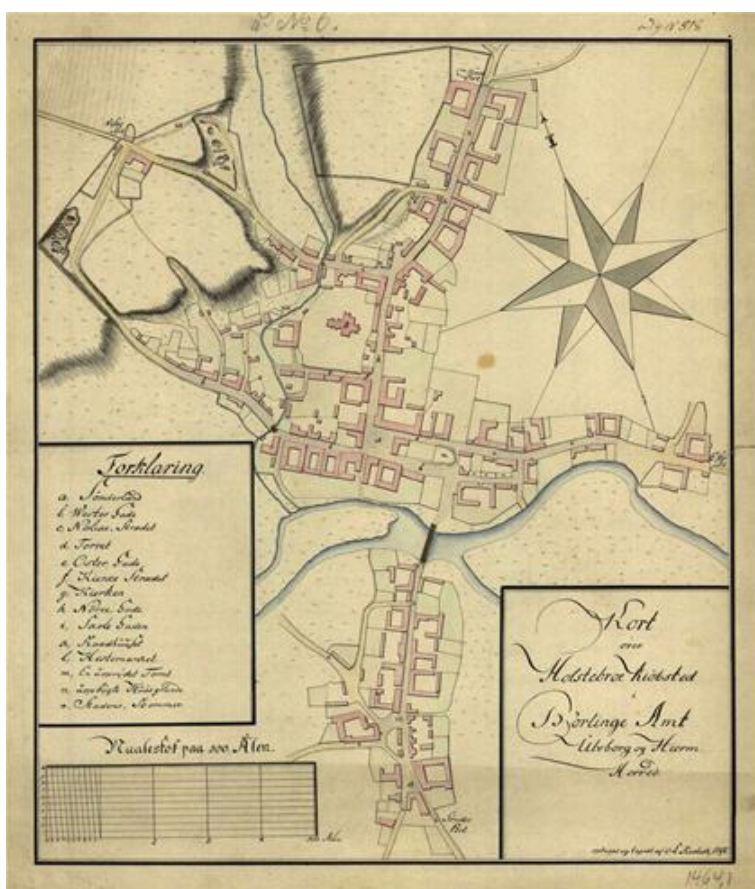
De fleste her i Egnen ere nu udskiftede af Fællesskab, med Arealet af Jordene, endog efter lige Hartkorn, er forskjellig, 4 - 10 Td. Land til en Tønde Hartkorn, foruden Hede, Mose og Overdrev, og hvor Bonden har faaet sit for sig selv, saavel som her i Byen, tøjres nu alle Kreaturer, men Staldforening veed vi ikke af. Ungqvæget gaaer løst under Bevogtning. Tørveskjær haves i Nærheden, dog koster et Bonde Læs Tørv 4 - 5 Mk. Men Brænde seer vi ikke, da hverken Skov eller underskov er her i Nærheden, jaa Gjærdsel følger ej heller kan anvendes paa vore Diger, men de maae hegne selv ved deres Højde.

Omkring ved Holstebro gives just ingen nye store Forbedringer i Landbruget, men enhver dyrker sin Ager efter bedste Skjønsmhed, og gjøder med Kridt eller Mergel eller Blandings - Møddinger efter Jordartens Beskaffenhed. Fiskerie falder vel noget af i den store Aae, men dog ikke af stor Betydenhed. Faar og Lam ere dyrere her end længere ud i Hede Egnen, saaledes koster et Lam nu 9 - 10 - 12 Mk.

Byens egne Fattige plejes godt, men de fremmede Bettlere ere en daglig Plage og stor Udgift aarlig, da man undertiden daglig kan udgive 10 - 12 pz. og mere til omløbende stærke Tryglere, og hvorledes blev man dem qvit uden at kjøbe sig fra dem med Almisse, hvortil de som oftest ere uværdige og utrængende."

L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1806

6 . del Kiøbenhavn til Jylland til Kiøbenhavn

Holstebro 1797

L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1806

6 . del Kiøbenhavn til Jylland til Kiøbenhavn

Ausumgaard ligger skjønt, er smuk og prægtig bygget, har en nydelig Have med mange Plantninger. Grave omringe Borgergaarden, og Ladebygningerne ere store. Bøndergodset er i skikkelig Stand og Gaardenes eget Agerbrug skal være meget god. En præst i Hjerm købte og bygte Gaarden, blev adlet, og hans Søn blev Præst og tillige Herremand der paa Gaarden. I nærheden er en stor Megelgrube - og Kjergaards Mølle ved en Aae i mange Bugter.

Jeg var paa Faberg, Nissum, Kongersgaard, Krogsgaard, Bussensteen, Ramme og flere andre Steder i Besøg men gjorde ingen Antegnelser der, da det meeste af Agerbrug, Qvægdrift, Hede og Tørvegravning var overensstemmende, med hvad jeg forhen havde seet og optegnet i andre Egne.

Igiennem en stor kjedsommelig Hede, hvor jeg saae en Mængde Uhrhøns, Harer og et Par Ræve, til Bjergaards Mølle, forbi Ovestrup og Wolstrup Herregaarde, som have nogen Skov og en kjøn Beliggenhed ved en Bugt af Fjorden, forbi **Gjemsing Kirke**, Hellegaard og **Rydhaug**, som er en meget anseelig Herregaard i Bygningerne, har en stor Have, Teglværk og mange Forbedringer i Marken - Landting - Nyegaard til Sahl Præstegard, hvor jeg formedelst Torden og Uvejr maatte forblive.

L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1806

6 . del Kiøbenhavn til Jylland til Kiøbenhavn

Sahl Præstegaard er af simpel og lav Bygning, ligger i den sorte Hede, og i en trist Egn, men Kirken er høj og stor med et Spiir, der skal være over 70 Alen i Højden. Indvendog er især Altertavlen smukt indlagt med blaa Steene.

L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1806

6 . del Kiøbenhavn til Jylland til Kiøbenhavn

Her saae jeg en Virtuos paa Fiolin, en blind Skræder som havde megen Kundskab og Læsning.

Herfra til Skive er vejen kiedsom, over store sandige Heeder, hvor hverken Folk eller Fæe øjnes, men Lyngen er meget høj, saa den gaaer over Hjul Naverne, forbi og igiennem nogle usle Byer, hvis Gaarde havde tarveligt Udseende, uden Skorstenen igiennem det sorte Lyng Tag. Bondens Klædedragt var kun maadelig og Stuerne det modsatte af andre Jyders Værelser, Maden saae ikke meget appetitelig ud, og med al dette er Folkene dog muntre, goddædige, tjenstagtige og giæstfrie, men deres Sprog forstod jeg ikke ganske.

Estwadgaards Jomfrue Kloster, 3 store Længder af 3 Stokværk med Grave og Vindebroe, Have, Ladegaard o. s. v. har bedre Anseelse end de omliggende Bøndergaarde. Her betales Bompeng for 3 store Broer over den brede Aae, hvis paagrændsende jævne Enge og Tørvemose er noget af det smukkeste for den tænkende Oskonom.

Jeg havde leiet mig en Bonde at køre mig til Skive nede fra Skodborg Herred, en flink vittig Mand, men hans Heste vare hans Yndlinger, han bedede ofte, saaledes holdte vi i Middagsstunden stille i en stor Gaard for at fore Hestene, hvor vi kom i Selskab med nogle Stude Prangere fra Ribekandten, som en jydsk Bonde - Proprietær ledsagede igiennem Omegnen.

Skive Kjøbstad ligger ved en Bugt af Limfjorden, har en ganske kjøn Situation og afvejlende Behageligheder for Synet til den store Aae til Naboelandene, og de smukke omliggende Enge. Byen har 92 huse, 600 Mennesker, hvoriblandt ere 15 Kjøbmænd, 10 Skippere. 40 Proffesionister oh endeel Fiskere. Her ere endeel fornemme Folk bisiddende, og nogle kongelige Embedsmænd. Der ere omtrent en halv Snees

L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1806

6 . del Kiøbenhavn til Jylland til Kiøbenhavn

Gader, hvis Huuse ere ganske kjønne, nogle endog smukke. Kirken ligger uden for Byen paa en Forhøjning, hvorfra man seer ned i de dybe Dale, hvorigjennem den store Aae slynger sig, og hvorfra haves Udsigt til fjernere Egne paa denne og hiin Side af Fjorden. Byen har over 30 Td. Hartkorn, hvis Marker bæte fortreffelig Afgrøde, og synes at være godt dyrkede. Her ere mange gode Haver, Plantninger og Træer, samt adskillige kjønne Lysthuse og Hækker.

Skive 1798

Det gamle Slot ligger tæt uden for med Grave og Volde, kaldes Skivehuus, men er nu kun en Ladegaard, som har en betydelig Avling, her begynder egentlig Salling Land, som paa de 3 Sider er omstødt af Liimfjorden, det er noget over 2 Miil i Længde og Brede, og har 4 Herreder og 37 Kirker, samt 16 Herregaarde - altsaa er Landet efter sin liden Størrelse og tæt bebygget, men der er et saare godt frugtbart Land. Skov er her ikke noget af til Betydenhed, og kun lidet Tørvejord, saa man har Mangels paa Ildebrændsel, der andensteds fra maae tilføres. Her avles prægtigt Korn, tillægges mange Heste og Qvæghøveder, her forarbejdes meget hjemmegjort Tøj af Uldent og Linned, Flittighed og Driftighed hersker, baade på Ageren og i Huset, ved Fiskergarnet og Kreaturerne Pleje med deres Huse og Boliger have intet fordeelagtigt Udseende. De spise og leve godt, med det bedske Brød, Øl og Suul som kan faaes, og ere meget giæstfrie, ja have Levemaaden efter deres Stand, meer end endeel andre.

L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1806

6 . del Kiøbenhavn til Jylland til Kiøbenhavn

Her fra Skive betingede jeg mig at seile med en Skipper, som just laae færdig til Ålborg, men matte finde mig i at gjøre en Kræbsgang med ham, først til Mors, hvor han skulle indtage nogen Ladning videre. Jeg og en gammel Jomfru vare de eneste Passagerer. Vi krydsede ud igjennem Hvalp Sund, som har Thise Kirke paa den ene og Sesfel Kirke paa den anden Side, saavel som den smukke Gaard Krabbesholm tæt ved Fiorden, der gjør atter her en stor Bugt ned til Lynnerupgaard og Sundstrup, hvor Færgeløbet ere over Virksund. Efter Krydsningen have vi god Vind forbi **Fuur og Liv**, begge Øer i Limfjorden, og kunde øjne adskillige Gienstande paa begge Sider deraf, Herregaarde, Kirker, Huus, enkelte Træer og skønne frugtbare Marker, indtil vi kastede anker i Nykøbings Havn paa Morsøe.

Nyekiøbing, en Kiøbstad, er næsten omslødt, thi Fjordens Bugt danner meer end den ene, og en Aae uden om de øvrige Sider, der ere kun 2 Hovedgader skikkelig brede, med nogle Huse som ere smukke. Ved Torvet ligger Kirken, en stor gammeldags Bygning med mange Takker paa Taarnet, og atter en takket Gavl over Koret, indvendig er den ret smuk. Raadstuen ligger strax ved Kirken, er nye og pæn i sin lille Bygning. Her ere 2 betydelige Hospitaler og ellers gode Indretninger for de Fattige. Byen har over hundrede Huse og Gaarde, endeel Kiøbmænd og mange Professionister, efter dens Størrelse. Den har noget over 40 Tdr. Hartkorn, hvis Jorder ere gode, og desforuden en stor Fælledd til Græsgang. Nede ved Stranden er en liden men god Skibsbroe, deromkring ere skønne Promenader, og bag ved Byen har man en herlig Udsigt fra de høje Banker, hvori der skal være Kalksteen. Handelen og Skibsfarten kunde være betydelig, men elle klage over Løxtør Grunde, som hindre Seiladsen. **- Dueholm Kloster** ligger i Udkanten af Byen, en anseelig grundmuret Bygning, som Munkene længe beboede, men nu er en Herregaard. Derfra kan man gaae over en Broe bag om Byens Stræder, hvor endeel Haandværksfolk, Skippere og Fiskere ere boesiddende og i hvert Huus seer man Tarvelighed, Flid og megen Virksomhed. Vi maatte opholde os der over en halv dag for at indtage nogen Ladning af Fisk fra Harboøre, især tørre Rakler?, og andre store Sorter, hvis Navne ere mig

L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1806

6 . del Kiøbenhavn til Jylland til Kiøbenhavn

ubekjendte.

L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1806

6 . del Kiøbenhavn til Jylland til Kiøbenhavn

Nykøbing Mors 1797

Byen ligger paa den frugtbare Øe Mors, der er 3 Miil lang og 2 breed, Landet har 32 Kirker, og 4 Sunde, hvorover Færgeløb er anlagt til paagrændsende Naboelande. Der skal være næsten 4000 Tdr. Hartkorn paa Landet, og altsaa kan man nok tænke det maae være meget tæt bebygget og folkerigt, noget bjergagtig er denne Øe og har adskillige Strøg af Kalkjord, et pat Steder den lette ufrugtbare Sand, men ellers den fortræffelige frugtbare Jordart, hvorfor der og avles meget Korn, tillægges mange Kreaturer og frembringes endeel Fedevahre til Udførsel. Indbyggerne klage meget over den stærke Havfugt og Taage, tilligemed Stormene, som ofte nedkaste deres Korn i Høstens Tid.

Endelig sejlede vi, men formedelst Modvind og siden ganske Stille maatte kaste Anker ved **Løxtør**, der seer ud som en Kiøbstad, da den har Kiøbmænd og Haandværksfolk men har hverken Øvrighed eller Kirke, dog er det en vigtig Losse Plads og Oplagssted for de Skibe, der skal passere de famøse Grunde. Der er omtrent en 60 Huse af tarveligt Udseende, og Byen ligger i en Morads under en Kiæde af Kridbierge, Gaderne ere for det meste ikke broelagde. Fiskeriet drives got, som er en Næringsvej for mange, saavel som Lods Væsenet, da ingen Ubekjendte kan besejle Grundene, hvor der kun er et Par Alen Vand, og en sejlbar Rende, som undertiden tilstoppes med Sand, da Strømmen skiærer Løb for Vandet andensteds, som igien ved stærke Storme tilstoppes, saa det er yderst vanskeligt for alle Skippere her at passere, og de større Skibe kan slet ikke komme over Grundene, men maae losse og oplægge Vahrene i Løxtør, til videre Transport af store flade Pramme op til Kiøbstederne i Limfjorden. Ildebrændsel er her kostbar, thi elles kunde den skønne Kride ved Byen fordeelagtig anvendes til Kalk, og den raa Kride selv er meget fin og kunde blive en vigtig Handels Artikel til Udførsel, men Løxtør Grunde, Folkemangel og maaskee Fordomme bidrager tilhobe, at det ikke afbenyttes uden til Omegene. Situationen er ellers ret smuk, lige over paa den anden Side af Fjorden ligger det dejlige Aggersborg, som har været bekjendt i Historien siden det 10de Aarhundrede men er nu en Herregaard, som har mange fordeelagtige Indretninger i Landbruget. Udenfor seer man henvend en Snees smaae Øer og Holme ved Strandkanten og mange Afvexlinger for Øjet af de fjernere Landkyster, Skibe, Baade og Fiskere.

Nu begynder Aggersund, hvor Liimfjorden er smal som en stor Aae lige til Udløbet i Havet, dog ligger her nogle ikke ubetydelige Øer, nemlig: **Oxholm og Giøel**, men paa venstre Haand, saa Sejladsen synes bestandig dog at være kun smal, thi man kan got høre hvad Folk taler paa begge Sider Fjorden i stille Vejr. Paa højre Haand gjør Fjorden en lang Indviig til Halkier, som ellers kaldes Sæbbersund, hvorover der er Færgeløb. Herved ligger Herregaarden **Lundbek** med en liden Skov.

L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1806

6 . del Kiøbenhavn til Jylland til Kiøbenhavn

Vi kastede atter Anker ved Kiøbstaden **Nibe**, for at indtage nogle Læster Spegesild, og her fik vi endnu 2 passagerer, en Chirurgus og en Hestedokter, som vare meget kloge efter deres egen Fortælling - dog - saa nødvendige begge ere for Staten - saa sagde jeg alligevel ved mig selv eller tænkte, og Tanker er jo Toldfrie: Fra disse frie os Kjære Gud!

Byen er Smukkere end endeel andre af lige størrelse, formedelst Ildsvaade, som i de senere Tider har frembragt nye, smukke og simple Huse. Der skal være over 200 Huse og over 900 Mennesker, hvoriblant ere 10 Kiøbmænd, 10 Skippere, 40 Fiskere og 23 Agerbrugere. Byen har 12 Jagter, 20 store Fiske Qvasser og mange Baade. Silde og Aalefiskeriet er her den betydeligste Næringsvej, og derfor finder og blant Haandværkerne Bødker Professionen meget Søgning, der er i dette Fag 10 Mestere, og Daglejere ved Fiskeriet, næsten halvandet Hundrede Personer af begge Kjøn, og dog er der ingen synderlig Velstand i Byen, de fleste have kun det daglige Brød til Nødtørstighed. Handelen er dog i god Drift, thi hertil kan sejle temmelig store Skibe, som bortføre Fisk i Tønder og igien tilbringe Landmandens Fornødenheder, hvorfor Priserne paa Kiøbmandsvahre just ikke ere meget dyre. Her er ingen Raadstue, Kirken er som en god Landsbykirke. Indvaanerne ere stærke og haardføre i deres Væsen, da de taale megen Besværlighed og Kulde ved Fiskeriet. Luxus har kun lidet her at sige. Vindskibelighed og Flid desto mere. I de fleste Gader

L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1806

6 . del Kiøbenhavn til Jylland til Kiøbenhavn

seer man Beskæftigelse med Fiskegarn, Aalestager, Bødkerarbejde o. s. v. Et smukt Digt af A. Fr. Just om Limfjorden og Nibe, findes i hans samlede Digte: trykt i Wiborg 1792, med Robbere?.

Ellers har Nibe Fiskerie meget aftaget siden de svenske Strandboere begyndte at bruge denne Næringsvej, og sælge Sildene tilførte til de Jydske Omegne endog for bedre Kiøb end Nivboerne, og de saltede ligeledes meget billigere. Aarsagen maa søges i den større Folkemængde, simplere Levemaade og Tøndernes mindre Kostbarhed hos de Svenske, som kun allene passe Søen og deres Garn og ej forhindres ved andre Bi Arbeider, saasom Agerbrug, Brændeviins Panden, og det mageligere Tryglerie som Betlere. Men i hvad end Aarsagen monne være, saa er Ribe nu aldeles ikke, hvad den har været tilforn i Henseende til Sildefiskerie og sammes Udførsel til Sælland og andre Steder.

Giøl en Øe i Limfjorden, hvis Indbyggere ere Fiskere og nogle Agerbrugere: Her er nogle gode Fabriquer for Garvere, Feldberedere og Sildesalter med dertil egne simple Indretninger, som kunde blive fordeelagtigere, naar de dreves i det større af Sagkyndige Mænd. Landet har sin egen Kirke, 140 Tdr. Hartkorn, og skikkelig gode Jorde, der dog ikke drives som de kunde og burde. Her ligger en lille Herregaard Birkum af simpel Bygning.

L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1806

6 . del Kiøbenhavn til Jylland til Kiøbenhavn

Birkum

Kort fra Øland og Gjøl var Øer

Øeland, en omflødt Øe lige over for Nibe, med en smuk Herregaard Oxholm, som fordum har været et berømt Kloster. Landet har kun 87 Tdr. Hartkorn med god frugtbar Jord. Her er dog noget Skov af Eeg, Bøg, Elle, Hessel o. s. v., som er sieldent at see i denne Egn. Bønderne nære sig af Agerbrug, men dog meest af Fiskerie og Transport Seilads til Aalborg. Kirken er den fjerde Fløj af Herregaarden, og er smuk baade ud og indvendig, et Kapel har fordum været paa Udkanten af Øen, som nu er afbrudt. Vi kom forbi nogle smaae

L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1806

6 . del Kiøbenhavn til Jylland til Kiøbenhavn

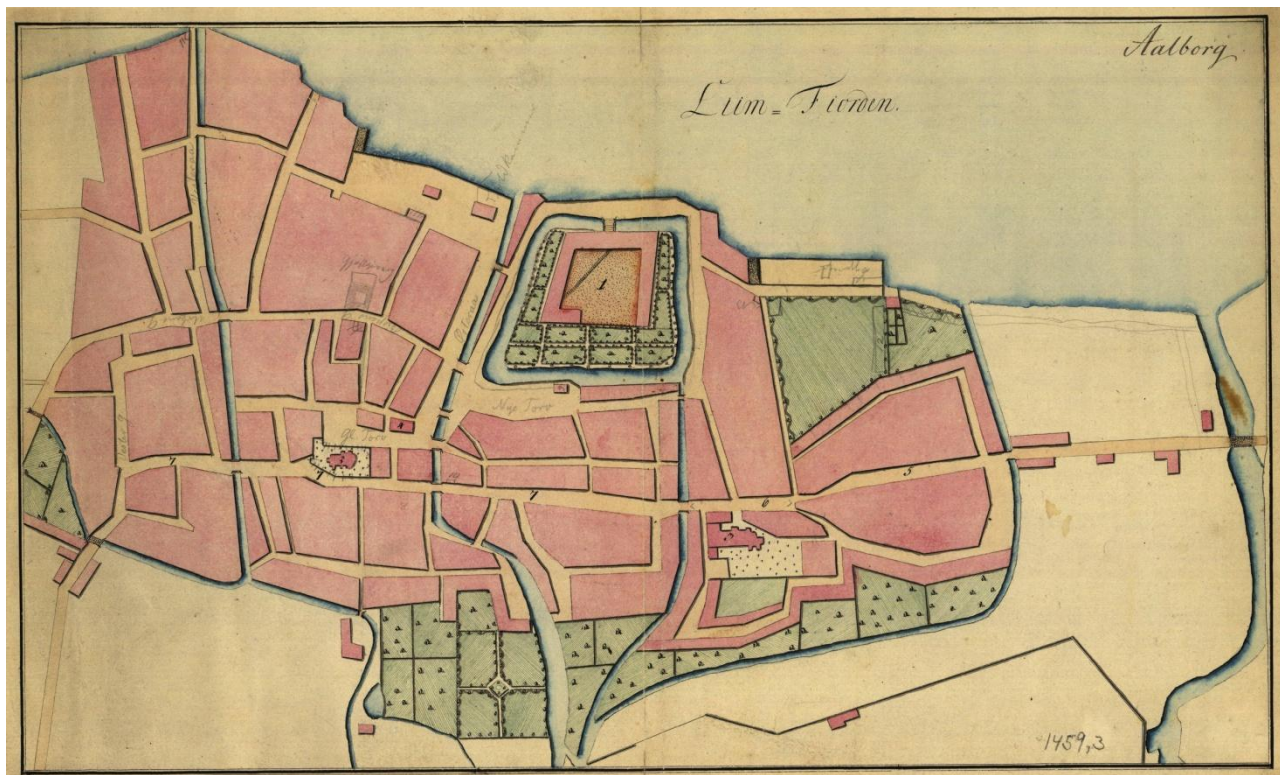
Øer, hvoraf den største kaldes **Ægholm (Egholm)** og endelig kastede vi Anker paa Aalborgs Rhed, hvor Skibet skulde losse, og vi søge om nye Lejlighed for at kunne sejle til Kiøbenhavn.

Aalborg. Her maatte jeg forblive i 6 dage, inden jeg kunde træffe Leilighed med et Skib til Kiøbenhavn, havde altsaa megen Tid og Ørkesløshed til at besee denne store, folkerige Stad og Omegnen, jeg logerede i Vertshuset Snurven, et snurrigt Navn, men Beværtningen var meget god, jeg besøgte nogle Venner, Beslægtede og Bekiendtere og disse skaffede mig igien nye Bekiendtskaber, saa min Fortæring næsten intet kostede mig, da jeg var buden til Bords baade Middag og Aften. Jeg nød megen Venskabelighed og Artighed af Adskillige, og en gammel Ven af min Fader viste, at han var Sønnens Velynder, fordi han formeente at have nogen Forbindtlighed paa sig fra fordums Dage - en ædel, christelig og menneskekjærlig Tænkemaade! Han er nu død, men Hans Minde skal stedse være mig i dyrebar Erindring. Tiden var mig særdeles lang, især om Formiddagen, og idelig saa jeg ud fra Toldboden efter forventede Skibe, næsten var jeg bestemt til den femte Dags Aften at reise over Land til Aarhus, som herfra er 15½ Miil eller til Snoghøj som er omtrent 30 Miil, men saa den lange Vei igiennem Fyen og Sælland, de store Bekostninger med Vognrejser og andet mere gjorde, at jeg maatte med Taalmodighed finde mig i at vente til der gaves Skibsløjshed, nu var det over 6 uger siden jeg forlod Sælland, og altsaa den Tid forløben, som jeg havde bestemt til denne hele Reise, men jeg var ofte imod min Villie bleven opholdt af Vejrliget, mine Venner og andre hindringer.

L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1806

6 . del Kiøbenhavn til Jylland til Kiøbenhavn

Ålborg ca. 1800

L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1806

6 . del Kiøbenhavn til Jylland til Kiøbenhavn

Aalborg ligger i en Dybde, omgivet af høje dog flakke Bierge, hvis Indhold er for en stoor Deel Kride og Mergel. Byen deles i 4 Dele af lige saa mange igienemløbende Aaer, hvoraf Østeraa er den betydeligste og ligesom en liden Havn ved Toldboden. Der ere mange større og mindre Broer og nogle betydelige Vandmøller ved disse Aaer, der ere giorte sejlbare som Kanaler, ved de paa Siden anbragt Bulværker, saa Skibe og store Baade kan gaae op igiennem Aaerne til adskillige Steder. Staden skal have 66 Gader og Stræder, 7 Porte, 4 Kirker, 1 Kongelig Slot, Latinskole, stort Hospital, Magasinhuse og Fabriquer, og andre publique anseelige Bygninger, hvoriblant kan regnes: Bispegaarden, Raadstuen, Compagniehuset, Præste Residentserne, Toldboden, Apoteqvæt o. a. fl.

Jeg troer at Aalborg er mindre end Odense, men den er tættere bebygget, meer folkelig, og her er større handel og Kiøbmandskab, megen Udførsel af alle jyske Produkter, og betydelig Indskibning af alle Fornødenheder, derfor ere her saa mange anseelige Kiøbmænd, der handle en Gros foruden adskillige andre, der leve af mindre Kiøb, og Handelskab. Staden har selv endeel Skibe fra 20 til 130 Commercelæster, som besejle danske og udenlandske Havne. Nu laae her paa Rehden danske og fremmede Skibe ialt 68. Skibsbroen ved Østeraa er stor og vidtløftig, hvor der daglig vrimler mange endog fremmede Søefolk. Tæt ved er Vejeboden og mange Stabler af Tømmer, Møllesteen og andet Kiøbmandsgods.

Folkemængden skal være omtrent 4000, deriblandt 70 Kiøbmænd, 250 Professionister, 40 Skippere. Staden har omtrent 600 Huse foruden de publique, den har 11 Færger til Befordring for Reisende over Vandet til den smukke Landsbye Sundbye som ligger en fjerdedeel Miil fra Aalborg. Her er meget store Gaarde, især i Længden til Gaden, og paa Torvet seer man en stor grundmuret Gaard, hvor Kong Hans døde 1573. Luxus er her den samme som i Kiøbenhavn, især blandt de mange formuende og fornemme Indvaanere, i Klædedragt, Eqvipage, Meubler, Giæstebude og Fornøjelser, hvoraf her gives mange og forskellige, i Klubber og Billardselskaber for den lavere og højere Klasse.

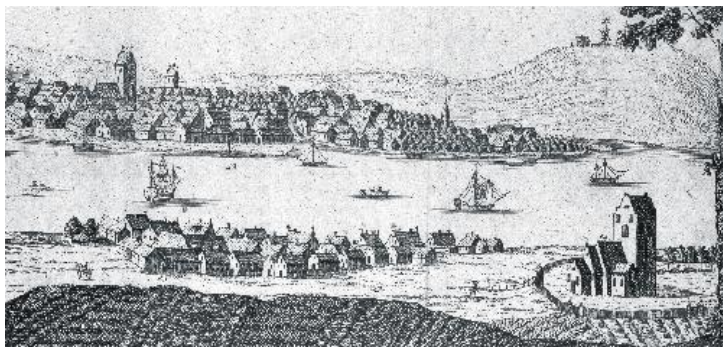
Slotte ligger tæt ved Fjorden lidt udenfor Staden omringet med Volde og Grave, og er meget istandsat i de sildigere Tider i en vis Begivenhed, saa der ere mange smukke og store Værelser. Haven er seeværdig, da den Hele Dyrkning og Anlæg er meer end privat Mands Arbejde. Der sidde endnu Kugler i Muren fra den Tid da de Svenske beskjød og indtog Slottet 1664, som ere forgyltde til Admindelse derom. Under Volden ere

L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1806

6 . del Kiøbenhavn til Jylland til Kiøbenhavn

hvælvede Gange og Magaziner. Jeg besaa Bogtrykkeriet, Sukker og Cade?syderierne, Teglværket, Gruppemøllen, Silkefabriqven og andre store Indretninger.

Budolfi Kirke er temmelig stor og velbyggt med Taarn, men har intet Spiir, indvendig er der megen Kostbarhed af Sølv, skjønt ikke efter vore Tiders Smag, paa Alteret, Døbefont o. s. v. Iblandt de mange Gravminder er der især et nyt og prægtigt over I. Himrich, som har legeret mange Midler til Kirken. Frue Kirke er en anseelig stor Korskirke med et ottekantet Spir af tvende Deelinger, paa hvis øverste Spidse er anbragt en forgyldt Stjerne, Taarnet og Spiret skal være 107 Alen høj. Indvendig er den lys og høj, har mange Gravminder og lysekroner, Især en stor der skal veje 644 Pund, og Kirken er i det hele symetrisk og smuk. Over Korsdøren staaer Frelseren og de 12 Apostle, hvoraf en holder en Bog i Haanden med denne Indskription: Anno 1663 var der dyr Tid i Landet, da en Skieppe Rug kostede 3 Mk. og en Skieppe Byg 24pz. De andre Kirker saae jeg kun udvendigen fra, men ere godt vedligeholdte. Den latinske Skole er en stor lang Bygning med Taarn paa, tæt op til det anseelige og rigt doterede Hospital, her er 6 Klasser, og Værelser ovenpaa for Lærerne ved Skolen, desforuden ere her 4 danske Skoler, hvori der, foruden Kristendom, læres Tydsk, Navigation og Mathematik.

Færgefart mellem Sundby og Ålborg 1769

Uden om Staden er en smuk Promenade forbi Reberbanerne og de 2de Bække, som slynger sig omkring de nær ved liggende Indhegninger og Enge, forbi den smukke Herregaard Sohngaardsholm, forbi Fattiges Husene om ad Teglgården o. s. v. hvor man har den skønneste Udsigt, naar de nærliggende Bjerge bestiges, da viser Staden sin Storhed og dens mange Haver, Torve, Bygninger, Aaer, Broer o. s. v. tæt klynget sammen paa hinanden, alt beliggende ved Limfjordens Bredder, og saa de mange Skibe paa Rehden, de mange kommende og gaaende, større og mindre Sejlere, den idelige Vrimmel af Rejsende over Færgeløbet, de mangfoldige Beskæftigelser paa Skibsbroen af allehaande Nationers Søfolk, Fiskere og Bønder der hidbringer Landets Produkter.

Sohngaardsholm Slot

L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1806

6 . del Kiøbenhavn til Jylland til Kiøbenhavn

Aerne ved Aalborg løbe ud i 6 Arme, hvoraf de afdele Staden i 4 Qvarterer. Uden om Staden ere mange høje Kridtbjerge, hvoraf kunde brændes fortræffelig Kalk, som ved Erfaring og Prøve er beviist, og dog lader man al den Kalk som forbruges, hjemføre deels fra Norge, deels fra Viborg Egnen.

Udenfor Staden er en skøn Kilde med Plantninger og Anlæg, som nu har faaet Tilladelse at kaldes Kronprindsens Kilde.

Man angiver at Omkredsen af hele Staden skal være 4800 Alen, at husenes Antal er 610, fordeelte i 68 for en stor Deel uregelmæssige Gader, hvoraf 41 høre til Budolfi og 27 til Frue Menighed. Levemaaden er her fiin og sleben, og Luxus nærmer sig i flere tilfælde Kiøbenhavns.

Med en Ven fra Aalborg gjorde jeg en dag en liden Lysttour igennem Neuling (Nøvling) og Gunderup til Baroniet Lindenberg, som er en prægtig, stor, smuk, smagfuld Bygning, og Ladegaarden har alle muelige Bequemmeligheder, Markerne drives got og ere frugtbringende. Til dette Sted henhøre mange Kirker, meget Bøndergods betydelige Kongetiender, Møller og stor Hovedgaards Taxt saa det er en herlig Ejendom. Her er Teglværk og Bomuld Spinderie, samt andre gode oeconomiske og mercantiske Indretninger. Men Skove ere her ikke, kun nogle enkelte Plantninger, derimod skønne Enge ved den store Aae hvorover er brygt en kostbar lang Broe.

L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1806

6 . del Kiøbenhavn til Jylland til Kiøbenhavn

Guddomlund, en Herregaard, hvis Ladegaard og Indretninger til Agerbrug og Landvæsenet ere seeværdige og røber en tænkende opfinderisk Ejer. Der er gravet en stor Kanal 12 Alen Bred og $\frac{1}{2}$ miil lang, for at udlede Vandet af de sumpige Enge og Agre, da mindre Grøvter og Bække henledes til den større, der endelig løber i Limfjorden, og hvori man kan sejle med store flade Baade hvorved Transporten med Landets Produkter beqvemt føres til Stranden, og derved spares Vogn Reiser. Derved er mangen et Stykke Ager og Eng kommet under Ploven, som forhen henhvilede ubrugbar. Disse udtørrede Stykker giødes med Kride, Mergel og Sand, og give skøn Afgrøde. Engene kan ved Sluser og Dæmninger sættes under Vand naar man ønsker, men der hører meget til, inden alt dette fortræffelige Anlæg kommer til Fuldkommenhed. Begyndelsen er ypperlig, men der fordres Penge og Tid at bringe det til hvad det bør være. Her er ogsaa anlagt Spinderier paa store Rokke, og Kalkværker af Kride, som er meget godt, man har sine Vanskeligheder formedelst Brændemangel. Bønderne ere frigivne for Tiende, og efter kongelig Resolution er Præsten giver fuldkommen Vederlag for sin Andeel for sig og Efterkommere, kort. her ere mange nye Anlæg, som rigtig nok have Fordomme imod sig, men Begyndelsen til enhver Ting har altid Vanskeligheder at bestride. Jeg ønskede at kunde have beseet flere Ting der, men jeg maatte rejse tilbage med min Ledsagere og vi kørte en anden Vej igien til Aalborg over og forbi **Lille Vorde, Romdrup, Tranders** o. s. v. thi jeg frygtede der kunde komme skibsløjlighed imedens jeg var borte, ellers havde jeg gjerne tøvet Natten over paa Guddomlund.

Guddomlund

Endelig til syvende og sidst, kom jeg bort fra Aalborg paa den syvende Dag, for at sejle til Kiøbenhavn tillige med 2 forrige Passagerer og 4 Andre tilkomne, nemlig en jydsk Bonde Proprietair, en pyntet Skrædersvend og en Smed, vi borerede igiennem den smale og krumme Limfjord til Hals, hvor vi havde adskillige Gienstande for Øjet paa begge Sider, især det høje Bierg i **Mow**, som kan sees et Par Mile i Havet, og hvorfra man sagde mig at der kunde tælles over 40 Kirker, her tæt ved ligge **Egense Kloster** paa den høire og Osteroe paa den venstre side af Fjorden, begge af simpel Bygning og Udseende, men den sidste har stor Skov, som giver et ønskeligt Syn for dem som ere vante til at se Træer og Buskadse.

L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1806

6 . del Kiøbenhavn til Jylland til Kiøbenhavn

Egense Kloster

Hals , her maatte vi kaste Anker, og gaae i Land for at klarere Toldsædlerne, det er en liden Flekke af omtrent 100 Huse, som dog ikke see saa slette ud. Byen har havt Kiøbstæds Privilegier, men ikke benyttet sig deraf, nu beboes den af Fiskere, Skippere, Lodser og Bønder. Her er en firkandte Skandse paa Hjørnet af Fjorden og Havet, som fordum har havt nogle Fæstningsbygninger, men nu nedbrudte, her laae nogle gamle Jern Kanoner. En anden gammel Skandse findes i Nærhedes, og overalt Rudera af de Forsvars Anstalter, som fordum have været anlagte. Her ere gode Mærgelagtige Jorder, skiønne Tørv og noget Fiskerie. Indbyggerne synes at have nogen Velstand, thi deres Huse og Klædedragt have intet af det saare tarvelige Udseende. Her er en stor gammel Kors Kirke, hvor der uden for ligge mange tildeels smukke Liig Steene. Paa den anden Side Fjorden ere oprejste høje Søetegn for Skibene, og ved Udløbet ligge fastankrede de bekjendte Søetønder, for at vise den sikke Dybde ved Munden, hvor der er 5 Alen Vand i

Saa forlod jeg da Jylland, hvor jeg paa saa mange Måder blev vel beværtet og modtaget af Venner, Velyndere, Beslægtede, Søfke? og Fætttere, min Tak, Hengivenhed og Højagtelse forsikres dem alle, og en glad Erindring om deres Høflighed og Venskabs Beviisninger skal stedse være min Pligt, mit Offer til deres mig dyrebare Minde. Og da andre brave Folk i Jylland blandt den højere og lavere Klasse har udviist megen Artighed og Gjestfrihed imod mig, saa forsikres dem min ærbødige Tak og særdeles Forbindtlighed.

L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1806

6 . del København til Jylland til København

Herregårde i Nordjylland